

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Eitvydo Zurbos,

V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės

studijų šakos studento

Magistro darbas

LGBT+ vaikų teisių apsauga: tarptautiniai žmogaus teisių standartai

**Protection of LGBT+ children's rights: international human rights
standards**

Vadovė: asist. dr. Nika Bruskina

Recenzentė: lekt. dr. Erika Leonaitė

Vilnius

2021

Turinys

Turinys	1
Įvadas	2
1. Teisinė LGBT+ vaikų apsauga	7
1.1. Atsiskleidimas ir apsauga nuo diskriminacijos	7
1.1.1 Apsauga nuo diskriminacijos šeimoje	8
1.1.2 Apsauga nuo diskriminacijos viešajame gyvenime	13
1.2. Konversijos terapija	17
2. Teisė į švietimą bei saviraiškos laisvės apsauga	25
2.1. Teisė į informaciją	25
2.2. Teisė į lytinį švietimą	29
3. LGBT+ vaikų privataus ir šeimos gyvenimo apsauga	35
3.1. Sutikimo amžius	35
3.2. Teisė pasikeisti lytį	38
3.3. Lyties binariškumas: tarplyčių ir belyčių vaikų teisės	42
Išvados ir pasiūlymai	47
Šaltinių sąrašas	49
Santrauka	65
Summary	66

Ivadas

Nors daugelyje pasaulio valstybių draudžiama diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, lyties ir lyties tapatybės, tačiau LGBT+¹ teisių užtikrinimo klausimai išlieka aktualūs. Pvz., Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros (toliau – FRA) 2020 m. paskelbta LGBT+ asmenų apklausa rodo, kad tik 26 proc. respondentų gyvena labai atvirai², šis procentas dar mažesnis jaunesnėse amžiaus grupėse – tik 5 proc. 15-17 metų amžiaus respondentų visose gyvenimo srityse yra itin atviri apie savo seksualinę orientaciją ir (ar) lyties tapatybę. Tuo pat metu galima pastebėti ir teigiamų socialinių tendencijų, nes daugiau jaunų (15-17 metų) žmonių mokykloje yra atviri apie savo LGBT+ tapatybę – 9 proc. nurodė esantys itin atviri ir dar 61 proc. nurodė esantys selektyviai atviri (FRA, 2020, p. 18–19).

Atsižvelgiant į tai, kad nemaža dalis asmenų būtent iki sukankant pilnametystei supranta apie savo seksualinę orientaciją ir (ar) lyties tapatybę (Europos Komisija, 2020a, p. 32), aktualu analizuoti kaip LGBT+ vaikų dvipusė tapatybė (t. y. priklausymas LGBT+ bendruomenei ir buvimas nepilnamečiais) veikia šių asmenų teises ir kokie tarptautiniai žmogaus teisių standartai egzistuoja, siekiant užtikrinti LGBT+ vaikų nediskriminavimą, apsaugą ir tinkamą brandą.

Šiame darbe analizuojamos LGBT+ vaikų teisės ir tarptautiniai žmogaus teisių standartai, juos skirstant į tris pagrindines dalis pagal teisių turinio panašumą.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojami bendrieji nediskriminavimo standartai, teisė į savęs apibrėžimą (identifikaciją), pasisakoma apie konversijos terapiją.

Antrojoje darbo dalyje analizuojamos teisė į švietimą bei saviraiškos laisvės apsauga, skiriant ypatingą dėmesį lytinio švietimo aspektams, kai nėra užtikrinamas lytinis švietimas apie LGBT+ temas, bei vadinamiesiems propagandos įstatymams (angl. *gay propaganda laws*).

Trečiojoje dalyje analizuojamos LGBT+ vaikų teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą – analizuojama sutikimo su lytiniais santykiais amžiaus problematiką (angl. *age*

¹ Darbe vartojama „LGBT+“ sąvoka reiškia įvairių seksualinių orientacijų bei lyties tapatybių asmenų grupės įvardijimą. Santrumpos raidės reiškia lesbietes, gėjus, biseksualius ir translyčius asmenis. Pluso simbolis (+) reiškia nebaigtinį tapatybių spektrą (*inter alia*, CoE, 2021a; Zabarauskas, R., Matuizaitė, S, 2016, p. 244; Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų... 2020).

² Atvirumas arba atsiskleidimas šio darbo kontekste suprantamas kaip asmens pasakymas kitiems ar viešai apie savo seksualinę orientaciją ir (ar) lyties tapatybę.

of consent), taip pat aptariama vaikų galimybė keisti lytį bei analizuojamos besivystančios nebinarinių ir tarplyčių vaikų teisės.

Darbo tikslas – atskleisti ir analizuoti LGBT+ bendruomenei priklausančių vaikų teisių užtikrinimo tarptautinius standartus.

Darbo uždaviniai:

1. identifikuoti ir apžvelgti LGBT+ vaikų nediskriminavimo principo užtikrinimo standartus, įskaitant apsaugą nuo konversijos terapijos;
2. analizuoti standartus, susijusius su teise į lytinį švietimą bei saviraiškos laisvę, kaip esmines sąlygas, kurios yra reikalingos LGBT+ vaikų vystymuisi ir brandai;
3. apžvelgti LGBT+ vaikų teisių standartus, susijusius su lyties kategorijomis, ypatingą dėmesį skiriant lyties keitimui, nebinariniams bei tarplyčiams vaikams, kaip šiuo metu vis dar besivystančioms žmogaus teisių kategorijoms.

Darbo objektas – darbe nagrinėjami Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) bei Jungtinių Tautų (toliau – JT) institucijų (ypatingą dėmesį skiriant Vaiko teisių komitetui, tačiau taip pat pasitelkiant ir kitų JT institucijų praktiką – Žmogaus teisių tarybos, Žmogaus teisių komiteto, Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto) formuojami LGBT+ vaikų teisių užtikrinimo standartai, įgyvendinant ir integruojant nediskriminavimo principą, teisę į švietimą, saviraiškos laisvę (kiek tai susiję su LGBT+ turinio sklaida) bei teisę į šeimos ir privataus gyvenimo gerbimą. Būtent šios teisės pasirinktos kaip kertinės teisės dėl savo svarbos LGBT+ vaikams iki pilnametystės, kai jie nebelaikomi vaiko teisių apsaugos objektu (Vaiko teisių konvencija, 1989, 1 str.).

Darbe pasirinkta analizuoti LGBT+ vaikų teises dėl persikertančių šių asmenų tapatybių (tam tikras amžius iki pilnametystės ir LGBT+ tapatybių spektras), t. y. siekiant analizuoti valstybių pareigas užtikrinant asmenų teises specifiniu LGBT+ asmenų amžiaus tarpsniu, atsižvelgiant į tai, kad nepilnamečiai asmenys yra labiau pažeidžiami ir kad valstybei kyla specifinės pareigos užtikrinant vaiko teises (CRC, 2016, §2, 19, 26).

EŽTT praktika pasirinkta analizuoti siekiant atskleisti Europoje suformuotus žmogaus teisių standartus, atsižvelgiant į tai, kad istoriškai Europoje išsivystė bene stipriausią priežiūros sistemą turinti regioninė žmogaus teisių sistema (Schabas, W. A., 2002, p. 259; FRA ir CoE, 2018, p. 16-17). Be to, EŽTT yra analizavęs nemažai šio darbo temai aktualių standartų, susijusių su lyties tapatybe (EŽTT, 2020) bei seksualine orientacija

(EŽTT, 2021a; EŽTT, 2014). JT žmogaus teisių institucijas pasirinkta analizuoti siekiant palyginti Europoje suformuotus standartus su JT formuojamais standartais, atsižvelgiant į tai, kad JT sistema apima žymiai daugiau valstybių, nei Europos Taryba (pvz., prie Vaiko teisių konvencijos yra prisijungę beveik 200 valstybių (UN Treaty Collection, 2021)). Nors pasaulyje egzistuoja ir daugiau regioninių žmogaus teisių teismų, pvz., Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Teismas ir Amerikos Žmogaus Teisių Teismas, pasirinkta šių teismų darbe neanalizuoti atsižvelgiant į tai, kad statistiškai šie teismai neturi tokios gausios praktikos lyginant su EŽTT. Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Teismas per savo egzistavimo laikotarpį iš viso yra gavęs tik 310 peticijų (AFCHPR, 2021), Amerikos Žmogaus Teisių Teismas 2019 m. priėmė tik 25 sprendimus (IACHR, 2020, p. 46), o vien per 2020 m. paskelbė 871 sprendimą (EŽTT, 2021b, p. 6). Nei Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Teismas, nei Amerikos Žmogaus Teisių Teismas nėra nagrinėjęs bylų, tiesiogiai susijusių su LGBT+ vaikų teisėmis (Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Komisija ir kt., 2016, p. 29-63).

Atsižvelgiant į tai, kad Europos Sąjunga (toliau – ES) yra sukūrusi atskirą teisės sistemą, kuri nėra laikoma tarptautinės viešosios teisės dalimi, ir jos pagrindinis tikslas nėra žmogaus teisių apsauga, šiame darbe ES teisės šaltiniai bei ES institucijų (daugiausia – FRA) tyrimai yra naudojami tik platesniam teisiniam ir socialiniam kontekstui iliustruoti, tačiau plačiau neanalizuojami.

Darbo metodai – darbe analizės metodas naudojamas analizuojant kompleksines LGBT+ vaikų teisių problemas, kurios gali pažeisti ar apriboti daugiau nei vieną žmogaus teisę. Analogijos metodas pasitelkiamas tais atvejais, kai tarptautinės žmogaus teisių institucijos nėra suformavusios žmogaus teisių standartų šio darbo tematika, tačiau iš jau egzistuojančios praktikos galima išvesti aktualius standartus. Lyginamasis metodas naudojamas analizuojant skirtingų teisinių sistemų standartus bei skirtingas autorių nuomones. Statistinis ir aprašomasis metodai panaudoti siekiant perteikti temos aktualumą ir nurodant egzistuojantį socialinį kontekstą.

Darbo originalumas – Lietuvoje darbo problematika nebuvo analizuota. Lietuvoje egzistuoja tik darbai, kurie analizuoja bendrąją LGBT+ asmenų (suaugusiųjų) teisių apsaugos situaciją arba teisę pasikeisti lytį (pvz., M. Guliakaitės 2019 m. apgintas magistro darbas „LGBT asmenų teisių apsauga: EŽTT praktika“, L. Žilinskaitės magistro darbas „Teisė pakeisti lytį Lietuvos civilinėje teisėje“, 2021 m. kovą D. Petrėnaitė apsigynė disertaciją „Teisės į lytinį identitetą pripažinimo perspektyvos ir lyties keitimo teisinio reguliavimo problematika“). Tarptautinėje erdvėje ši tematika taip

pat nėra plačiai analizuota. Įprastai ji apsiriboja LGBT+ teisių analize iš suaugusiųjų perspektyvos (pvz., analizuojant LGBT+ asmenų reprodukcinės sveikatos ir šeimos gyvenimo teisinius aspektus (Mason, 2018)) arba tik LGBT+ vaikų teisių itin specifinėse situacijose analize (pvz., LGBT+ vaiko teisės bausmių vykdymo kontekste (Estrada, Marksamer, 2006)). Šio darbo originalumas atsiskleidžia per tarptautinių LGBT+ vaikų teisių užtikrinimo standartų išsamią analizę, apžvelgiant ne tik jau aiškiai suformuotus standartus, tačiau atkreipiant dėmesį ir į besivystančius standartus, ypač tarplicy ir belycy asmenų teisių kontekste.

Darbo aktualumas – darbas aktualus dėl besivystančių LGBT+ asmenų apsaugos ir žmogaus teisių užtikrinimo standartų. Pasaulyje kyla iššukių dėl teisių užtikrinimo apimties bei persikertančių tapatybių, pvz., kaip nagrinėjama šiame darbe, dėl LGBT+ vaikų teisių. Įvairiose valstybėse diskutuojama dėl naujo teisinio reglamentavimo – *inter alia* konversijos terapijos draudimo (BBC, 2021; Associated Press, 2021), lyties keitimo aktualijų ar teisinės lyties atsisakymo (Washington blade, 2021; Politico, 2021).

EŽTT išlieka itin aktyvus LGBT+ teisių klausimais – vien per 2020 m. EŽTT priėmė sprendimus bylose dėl neapykantos kalbos (*Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, Carl Jóhann Lilliendahl prieš Islandiją*), LGBT+ bendruomenės susirinkimų laisvės (*Alekseyev ir kiti prieš Rusiją, Sozayev ir kiti prieš Rusiją; Berkman prieš Rusiją*), neapykantos nusikaltimų ir kitokio netinkamo elgesio (*Aghdgomelashvili and Japaridze prieš Sakartvelą; B ir C prieš Šveicariją*), šeimos teisės (*Honner prieš Prancūziją*).

2020 m. EŽTT vyriausybėms komunikavo keletą bylų dėl LGBT+ teisių – pvz., dėl diskriminacijos (*Oleynik prieš Rusiją, Nr. 4086/18; Krešić prieš Kroatiją, Nr. 58090/19*), neapykantos nusikaltimų ir kitokio netinkamo elgesio (*Gromadskaya prieš Rusiją, Nr. 156617/19; Bolonin prieš Rusiją, Nr. 256637/19*), šeimos teisės (S.K.K. ir A.C.G. bei kiti prieš Rumuniją, Nr. 15926/20; *Przybyszewska ir kiti prieš Lenkiją, Nr. 11454/17; Barmaxizoglou ir kiti prieš Graikiją, Nr. 53326/14*). 2021 m. jau taip pat komunikotos kelios bylos, pvz., dėl kraujo donorystės ir neapykantos kalbos (*Drelon prieš Prancūziją, Nr. 3153/16 ir 27758/18; Public Association Information Centre „GENDERDOC-M“ prieš Moldovą, Nr. 17766/16*). Atsižvelgiant į šį bylų kiekį, galima artimiausiu metu tikėtis naujų EŽTT įžvalgų dėl LGBT+ teisių.

2020 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybei komunikotos dvi bylos, susijusios su LGBT+ teisių užtikrinimu Lietuvoje – *Macatè prieš Lietuvą* (dėl saviraiškos laisvės

ribojimo) bei *Valaitis prieš Lietuvą* (dėl neapykantos kalbos). Be jokios abejonės, tai veikia ir vaiko teises.

Dar 2006 m. buvo paskelbti Jogjakartos principai, nurodantys LGBT+ teisių gaires (šie buvo sukurti tarptautinių žmogaus teisių ekspertų sutarimu), jie papildyti 2017 m. (Yogyakartaprinciples.org, 2006 ir 2017). Tenka pripažinti, kad Lietuvoje ir nemažoje dalyje kitų valstybių tarptautiniai LGBT+ teisių standartai nėra užtikrinami (pvz., pagal ILGA-Europe 2020 m. Vaivorykštės indeksą Lietuva surinko tik 23 iš 100 taškų) (ŽTŠI, 2020; Equaldex, 2021).

Siekiant įgyvendinti tarptautinių organizacijų rekomendacijas (EŽTT atveju – ir imperatyvius sprendimus) Lietuvoje, būtina atsižvelgti į tai, kad LGBT+ bendruomenė nėra homogeniška ir turi persikertančiųjų tapatybių, įskaitant ir skirtingais gyvenimo laikotarpiais kylančius iššūkius. Kaip ir minėta pirmiau, vaikystė ir paauglystė LGBT+ žmonėms yra itin svarbūs laikotarpiai, kai šie asmenys įprastai suvokia savo tapatybę pirmą kartą, todėl būtina aiškiai suprasti, kokie teisinės apsaugos standartai jiems turi būti taikomi. Rašant šį darbą Lietuvoje pasirodė peticija (viešas laiškas), surinkęs daugiau nei 15 tūkst. parašų. Šiuo laišku LGBT+ vaikų artimieji ragino nevartoti neapykantos kalbos, nukreiptos prieš LGBT+ asmenis, diskutuojant dėl „Stambulo konvencijos³, Partnerystės įstatymo, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo, peticijų“ (LŽTC, 2021). 2021 m. pavasario sesijoje Lietuvos Respublikos Seimas planuoja svarstyti Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo projektą, partnerystės reglamentavimo galimybes, todėl artimiausiu metu LGBT+ vaikų teisių tema išliks aktuali (Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas..., 2021). 2021 m. kovą buvo paskelbta, kad Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. rudens sesijoje planuojama pateikti Asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektą, kuriame gali būti numatyta, kad lytį Lietuvoje galėtų pasikeisti ir nepilnamečiai nuo 16 metų, o jeigu tėvai pritaria – ir nuo 14 metų (TV3, 2021).

Darbo šaltiniai – pagrindiniai šaltiniai, kuriais remtasi rašant šį darbą yra EŽTT praktika, tarptautinių organizacijų dokumentai (Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Tarybos, ES institucijų atlikti tyrimai LGBT+ teisių srityje), nevyriausybinų organizacijų nuomonės. Teisinė doktrina analizuojama siekiant atrasti ir palyginti skirtingas autorių nuomones apie taikomus žmogaus teisių standartus.

³ Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo, pasirašyta 2011 m. Stambule.

1. Teisinė LGBT+ vaikų apsauga

Teisė neegzistuoja atskirta nuo kitų socialinių reiškinių, taip pat negalima atskirti iššūkių, su kuriais susiduria LGBT+ vaikai, nuo teisinio konteksto. Stigmatizacija, nukreipta prieš LGBT+ asmenis, egzistuoja visuose lygmenyse: individualiame, asmeninių santykių ir struktūriniame. Tai lemia prastesnę LGBT+ vaikų psichologinę ir emocinę sveikatą, rizikingą seksualinį elgesį ir kitus veiksnius, kurie blogina fizinę sveikatą (Voyles, Chilton, 2019, p. 326-327). Šioje darbo dalyje apžvelgiama, kokie tarptautiniai standartai egzistuoja siekiant apsaugoti LGBT+ vaikus nuo diskriminacijos viešojoje erdvėje ir artimoje aplinkoje. Viena šio skyriaus dalis yra skiriama konversijos terapijai aptarti.

1.1. Atsiskleidimas ir apsauga nuo diskriminacijos

Šios srities teisinės problematikos analizę logiška pradėti nuo apsaugos nuo diskriminacijos standartų, atsižvelgiant į tai, kad tai viena iš aktualių sričių, kuri turi bene daugiausia išvystytus standartus. Vaiko teisių konvencijos (1989) 2 straipsnyje nurodoma „Valstybės dalyvės gerbia ir garantuoja visas šioje Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos <...>.“ Vaiko teisių konvencija neįtvirtina baigtinio diskriminacijos pagrindų sąrašo.

Kiti tarptautiniai dokumentai taip pat įtvirtina bendrąsias formuluotes dėl diskriminacijos draudimo, kuriomis gindami savo teises, *inter alia*, gali pasinaudoti ir LGBT+ vaikai. Tokių teisės aktų pavyzdžiai gali būti Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966, 4 str.), Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) (1950, 14 str.), ES pagrindinių teisių chartija (2016, 21 str.). Nors dauguma tarptautinių sutarčių neįtvirtina LGBT+ tapatybių tiesiogiai kaip saugomų diskriminacijos pagrindų, tačiau per nebaigtinio diskriminacijos pagrindų sąrašo aiškinimą yra apsaugomi ir LGBT+ asmenys (žr., *inter alia*, *M.C. ir C.A. prieš Rumuniją*, 2016, §125; *X. prieš Turkiją*, 2012, §58).

Gana svarbus elementas LGBT+ vaikų gyvenime yra atsiskleidimas. Būtent atsiskleidimo momentu ir po atsiskleidimo LGBT+ asmenys tampa labiau pažeidžiami. Pvz., tyrimai rodo, kad LGBT+ vaikams atsiskleidus jie gali susidurti su išvargimu iš namų bei smurtu artimoje aplinkoje (Europos Komisija, 2020a, p. 38). Tai rodo poreikį analizuoti ne tik tai, kaip LGBT+ vaikai saugomi nuo diskriminacijos viešame gyvenime (pvz., švietimo įstaigose), tačiau būtina kalbėti ir apie apsaugą privačiame gyvenime.

Prieš pradėdant teisinės apsaugos analizę taip pat svarbu paminėti tai, kad atsiskleidimo momentas yra įprastai svarbus dėl rizikos, o ne dėl teisinės apsaugos pradžios momento. Įprastai teisinė apsauga nuo diskriminacijos ir neapykantos incidentų⁴ galioja net ir tuo atveju, kai asmuo nėra atsiskleidęs ar realiai nepriklauso atitinkamai grupei. Pvz., neapykantos nusikaltimas, nukreiptas į asmenį, kuris nepriklauso LGBT+ bendruomenei, tačiau buvo padarytas dėl neapykantos šiai bendruomenei, įprastai vis tiek bus laikomas neapykantos nusikaltimu (kaltininko suvokimo klaida) (ODIHR, 2014, p. 34-35).

1.1.1 Apsauga nuo diskriminacijos šeimoje

Kalbant apie vaiko saugumą artimoje aplinkoje, vaiko apsaugą nuo diskriminacijos yra aktualiau analizuoti ne per teisę būti nediskriminuojamam, kaip atskirą teisę, o kaip kelių teisių sudedamąją dalį. Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnio 1 dalis nurodo, kad „Valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių“. Šį aspektą svarbu analizuoti, nes LGBT+ vaikų geriausi interesai gali būti neatliepti dėl neigiamo ar stereotipinio požiūrio į LGBT+ tapatybes artimoje vaikų aplinkoje, kuris gali lemti prastą vaikų emocinę sveikatą ir rizikingą elgesį (Lasala, M. C., Frierson, D. T., 2012, p. 435; Schulman, S., 2009, p. 3-4).

Nors įprastai nemanoma, kad sąvoka „smurtas“ apima ir diskriminaciją (t. y. įprastai tai siejama su rimtesniais neapykantos incidentais, kurie pasireiškia ne artimoje aplinkoje), tačiau svarbu pabrėžti, kad vaiko teisių atveju sąvoka turėtų būti suprantama plačiau dėl nepaprastos vaikų padėties – šie yra žymiai silpnesni nei analogiškoje situacijoje esantis suaugęs asmuo. JT Vaiko teisių komitetas pažymi, kad smurto sąvoka turi apimti ne tik fizines smurto formas, bet ir nefizines smurto formas bei smurto be tyčios formas (pvz., nesirūpinimas vaiku, psichologinis smurtas). Pažymėtina, kad valstybės turi pareigą apsaugoti vaikus nuo smurto, nepaisant to, kur smurtas įvyko (tai reiškia, kad ir nuo smurto artimoje aplinkoje) (CRC, 2011).

⁴ Neapykantos incidentų sąvoka darbe suprantama kaip apimanti neapykantos kalbą bei neapykantos nusikaltimus.

Svarbu, kad dėl teisių apimties bei apsaugos galiojimo artimoje aplinkoje iš esmės diskusijų tarp skirtingų tarptautinių organizacijų institucijų nekyla, todėl ir formuojami standartai yra panašūs. Pripažįstama, kad Konvencijos 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) sukuria pozityvias pareigas valstybei, siekiant užtikrinti, kad ši teisė būtų nepažeista ne tik santykyje asmuo-valstybė, tačiau ir asmuo-asmuo (Danėlienė, 2019, p. 27; *Söderman prieš Švediją*, 2013, §78; *Airey prieš Airiją*, 1979, §32). Pagal EŽTT praktiką, tėvų ir vaikų tarpusavio bendravimas sudaro esminį teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą elementą. Svarstant, ar egzistuoja šios teisės pažeidimas, būtina atsižvelgti į tai, ar ribojimas yra teisėtas, atliktas siekiant teisėto tikslo ir proporcingas (*W. prieš Jungtinę Karalystę*, 1987, §59-60).

Tai iš esmės reiškia, kad tais atvejais, kai LGBT+ vaikas šeimoje patiria diskriminaciją ar smurtą, jis turi teisę į valstybės apsaugą. Apsaugos bei pagalbos šeimai (vaikui) apimtis priklausys nuo konkrečios situacijos. Pvz., sunkiausiais atvejais galimos situacijos, kai tėvų valdžia yra apribojama. Tokia galimybė yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (2000, 3.180 str.), kai „tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo.“ Akivaizdu, kad neterminuotas tėvų valdžios apribojimas yra pati griežčiausia priemonė, todėl, vertinant diskriminacijos ir smurto situacijas pagal EŽTT praktikoje suformuotą formulę, būtina suprasti, kad ji taikytina tik išskirtiniais atvejais. Manytina, kad net ir esant diskriminacijai, įprastai šeimai turėtų būti teikiama visokeriopa pagalba, taikomos švelnesnės priemonės ir tik po to svarstomos griežčiausios priemonės.

Tokios situacijos pavyzdžiu galėtų būti translytis⁵ vaikas, kurio tapatybei bei elgesiui tėvai nepritaria ir dėl to tėvai imasi vaikui nepalankių priemonių, kurios sukuria nesaugią ir nepalankią aplinką vaikui augti. Nesmurtinėse situacijose atsakingos valstybės institucijos turėtų suteikti šviečiamąsias, socialines ir kitas paslaugas tėvams, visapusiškai įvertinti situaciją ir tik tada priimti sprendimus dėl griežtesnių priemonių

⁵ Translyčių (arba tiesiog *trans*) asmenų sąvoka darbe suprantama kaip skėtinė sąvoka apimanti visas asmenų tapatybes, kai asmens lyties tapatybė (angl. *gender*) nesutampa (arba asmuo dėl to jaučiasi negatyviai) su asmens biologine lytimi (lytimi, priskirta gimus, angl. *sex*). Ši skėtinė sąvoka apima transseksualius asmenis (t. y. asmenis, kurie nori pasikeisti savo lytį), nebinarinius asmenis, tarplyčius asmenis ir panašiai (Stonewall, 2021).

taikymo (CRC, 2011). Manytina, kad tėvų elgesiui nesikeičiant translytis vaikas turėtų būti paimtas valstybės globon, siekiant jam užtikrinti saugią aplinką augti ir vystytis.

EŽTT praktika smurto klausimais yra pakankamai išvystyta, kad būtų galima teigti, kad yra susiformavęs regioninis žmogaus teisių standartas. Valstybės turi pareigą užtikrinti, kad vaikai šeimoje (ar kitur) nepatirtų kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio (*Z. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 2001, §69-73). Konvencijoje įtvirtintas kankinimo draudimas yra absoliuti teisė, todėl valstybės privalo imtis aktyvių priemonių, kurios užtikrintų, kad asmenys, esantys valstybės jurisdikcijoje, nepatirtų kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio. Tokia pareiga apima ne tik valstybę ir jai atstovaujančius asmenis, tačiau ir privačių asmenų santykius (*E. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 2002, §88). Todėl manytina, kad valstybei nesiimant veiksmų apsaugoti LGBT+ vaikų interesus, jei šie interesai nėra užtikrinami šeimoje, tai gali lemti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į Konvencijos 13 straipsnį (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę). EŽTT praktikoje suformuotas standartas nurodo, kad, nukentėjusysis ar jo šeima turi turėti galimybę skųstis dėl valstybės veiksmų ar neveikimo, įskaitant galimybę gauti kompensaciją (*E. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 2002, §109-110). Taigi, pasitelkiant į pagalbą anksčiau minėtą translyčio vaiko pavyzdį, manytina, kad translytis vaikas, kurio interesai nebuvo užtikrinami šeimoje ir jei dėl šios situacijos valstybė nesiėmė jokių priemonių, įgauna teisę ginti savo teises bei gauti kompensaciją dėl valstybės neveikimo. Analogiškai, esant žalai, translytis vaikas turėtų turėti teisę į žalos atlyginimą ir iš šeimos, pvz., naudojantis teisinės gynybos priemonėmis sulaukus pilnametystės.

Kalbant apie JT žmogaus teisių institucijas, apsaugos nuo smurto standartai taip pat yra gana aiškūs ir nekeliantys suderinamumo su EŽTT standartais klausimo. Pvz., JT Žmogaus teisių komitetas (toliau – CCPR) savo išvadose nurodo, kad smurtas LGBT+ asmenų atžvilgiu turėtų būti tinkamai ištirtas, smurtautojai nubausti, o nukentėjusiems asmenims turi būti prieinama pagalba ir kompensacijos mechanizmai (CCPR, 2016, §12; CCPR, 2015a). Neretai savo išvadose dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje pasisako ir JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (toliau – CEDAW), pripažindamas homoseksualių, biseksualių ir translyčių moterų persikertančios nelygybės problematiką (CEDAW, 2015a, §36). Įdomu, kad CEDAW aiškiai išreiškia palaikymą Europos Tarybos konvencijai dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje

prevencijos ir kovos su juo (toliau – Stambulo konvencija) (2011) ratifikavimo (CEDAW, 2015a, §18, CEDAW, 2019, §23).

Atsižvelgiant į šiuo metu vykstančias diskusijas Lietuvoje, aptartina ir Stambulo konvencija bei jos įtaka vaikų apsaugai nuo smurto. Ši tarptautinė sutartis Lietuvoje kelia itin daug nesutarimų visuomenėje dėl vartojamų sąvokų ir siūlomo reglamentavimo (LRT; 2021a; LRT 2021b). Taip pat kitos valstybės (Turkija, Lenkija), kurios jau yra ratifikavusios Stambulo konvenciją, svarsto arba paskelbė apie pasitraukimą iš šios tarptautinės sutarties (LRT, 2021c; Žmogaus teisės.lt, 2020).

Nors šios tarptautinės sutarties tikslas, pirmiausia, yra apsaugoti moteris nuo visų formų smurto (Stambulo konvencijos 1 str.), atsižvelgiant į tai, kad būtent moterys statistiškai patiria daugiausia smurto (Statistikos departamentas, 2021), tačiau pati Stambulo konvencija skatina taikyti prevencijos ir pagalbos priemones visiems nukentėjusiems nuo smurto (Stambulo konvencijos 2 str.), t. y. ir vaikams, kai tai aktualu.

Itin daug diskusijų kelia Stambulo konvencijos kūrimo stadijoje vykdyta nevyriausybiinių organizacijų advokacinė veikla, dėl kurios į Stambulo konvencijos 4 straipsnį, kuris įtvirtina bendrą nediskriminavimo principą, buvo įrašytos LGBT+ tapatybės. Pirmiausia, siekiant apsaugoti homoseksualias, biseksualias ir translytes moteris nuo smurto (ILGA-Europe, 2011). Nors šis klausimas kelia diskusijas, pastebėtina, kad Stambulo konvencija nesuteikia jokių teisių LGBT+ asmenims ir neįpareigoja valstybių keisti LGBT+ teisių reglamentavimo ratifikavus Stambulo konvenciją, tačiau dėl savo aukštų standartų smurto artimoje aplinkoje srityje, *inter alia*, saugo ir LGBT+ asmenis.

Atsižvelgiant į šios tarptautinės sutarties dalyką ir tikslus, šiame darbe paminėti tik keli aspektai, kurie yra aktualūs saugant LGBT+ vaikus nuo smurto. Stambulo konvencija ragina valstybes imtis visą apimančių kovos su visomis smurto prieš moteris formomis ir smurtu artimoje aplinkoje priemonių. Stambulo konvencijos nuostatomis siekiama užkirsti kelią smurtui, padėti nukentėjusiems ir užtikrinti, kad smurtautojai būtų patraukti atsakomybėn (CoE, 2021d).

Taip pat svarbu ir Stambulo konvencijoje įtvirtinamas smurto prevencijos ir pagalbos priemonių katalogas. Pirmiausia, visuomenės informuotumo didinimas, švietimas (apimantis ir kai kurias lytinio švietimo temas, pvz., teisę į asmens neliečiamybę), pagalbos paslaugos, prieglaudos aukoms, pagalba telefonu ir kita (Stambulo konvencijos 7–28 str.). Manytina, kad Lietuvai ratifikavus Stambulo konvenciją ir

taikant šioje tarptautinėje sutartyje įvardytas priemonės, kai tai aktualu ir vaikams, taip pat pagerėtų ir LGBT+ vaikų apsauga nuo smurto.

Papildomai apžvelgiant galimus efektyvius teisių gynybos mechanizmus, nacionaliniame kontekste atkreiptinas dėmesys į skirtingą teisinį reglamentavimą dėl ombudsmenų institucijų įgaliojimų. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (2000, 16 str.) numato, kad „vaiko teisių apsaugos kontrolierius tiria pareiškėjų skundus dėl fizinių ir juridinių asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos (manoma, kad pažeidžiamos) ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, taip pat skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje“. Svarbu pastebėti, kad vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įgaliojimai nėra apriboti tik viešąja gyvenimo sritimi. Kontrolieriui taip pat suteikti įgaliojimai tirti skundus dėl privačių asmenų veiklos privačiame gyvenime. Aptariant lygių galimybių kontrolieriaus veiklą, Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2003, 3 str.) numato, kad šio įstatymo nuostatos netaikomos šeimos ir privataus gyvenimo srityse. Tai iš esmės reiškia, kad ombudsmeninė apsauga dėl diskriminacijos yra platesnė vaikams, nei suaugusiesiems, nes vaikas turėtų galimybę kreiptis į ombudsmeno instituciją dėl analogiško pažeidimo, tačiau suaugęs asmuo tokia pat apsauga pasinaudoti galimybės neturėtų. Be to, Lygių galimybių įstatyme iki šiol nėra įtvirtinta apsauga nuo diskriminacijos lyties tapatybės pagrindu. CEDAW (2019, §10-11) pateikė rekomendacijas Lietuvai dėl lygių galimybių teisinio reglamentavimo praplėtimo taip, kad šios nuostatos būtų taikomos ir šeimos bei privačiam gyvenimui, įskaitant apsaugą lyties tapatybės pagrindu.

Apibendrinant galima teigti, kad egzistuoja aiškūs tarptautiniai standartai dėl vaiko teisių apsaugos artimoje aplinkoje, valstybės turi pareigą saugoti vaiką ne tik santykyje valstybė-vaikas, tačiau ir santykyje asmuo-vaikas. Pirmiausia, tai reiškia valstybės pareigą imtis aktyvių prevencijos priemonių (paslaugos tėvams ir vaikams, švietimas, įskaitant lytinį švietimą, ir kt.), siekiant išvengti diskriminacijos ir smurto. Šeimai neužtikrinant geriausių vaiko interesų, valstybė turi pareigą įsikišti ir apsaugoti vaiką. Tačiau kaip tokia apsauga turi veikti, koks mechanizmas turi egzistuoti – palikta apsispręsti pačioms valstybėms.

1.1.2 Apsauga nuo diskriminacijos viešajame gyvenime

Viešajame gyvenime kai kurie LGBT+ vaikai, vengdami diskriminacijos ir neapykantos incidentų, slepia savo tapatybę, net ir tais atvejais, kai privačioje sferoje yra atviri. Tai itin aktualu asmenims, kurių biologinė lytis nesutampa su jų socialine lytimi ir (ar) lyties išraiška. Pvz., tokie asmenys gali atsidurti nepalankioje padėtyje ar pavojuje tais atvejais, kai turi nurodyti savo asmens duomenis, kai teisiškai šių asmenų lytis nėra pakeista (Europos Komisija, 2020a, p. 42)⁶.

Žvelgiant iš lyginamosios perspektyvos, Europos valstybių blokas turi bene geriausiai išvystytus bei suvienodintus standartus dėl nediskriminavimo, nes šios valstybės dalyvauja tarptautinėse organizacijose, t. y. ES ir Europos Tarybos (toliau – ET) veikloje.

Nors plačiai ES teisė šiame darbe nėra analizuojama, paminėtina, kad ES minimaliuosius nediskriminavimo standartus užtikrina per direktyvas, kurios perkeliamos į valstybių narių nacionalinę teisę. Paminėtinos dvi direktyvos – 2000 m. birželio 29 d. Tarybos Direktyva 2000/43/EB įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (toliau – Rasinės lygybės direktyva) bei 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos Direktyva 2000/78/EB nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. Šios dvi direktyvos ES sukūrė pagrindus efektyviai apsaugai nuo diskriminacijos ir lengvam, neteisminiam teisių gynimui per nepriklausomas institucijas. Nors tiesa, kad kai kurios ES valstybės narės yra linkusios laikytis praktikos, kad užtikrinama tik minimali reikalaujama apsauga ir direktyvų nuostatos į nacionalinę teisę yra perkeliamos nesiekiant ambicingesnės apsaugos nuo diskriminacijos (pvz., perkeltant Rasinės lygybės direktyvą apsauga tokiose srityse kaip švietimas, paslaugos ir prekyba taikoma tik dėl rasės ar etninės priklausomybės ir nėra praplečiama dėl kitų diskriminacijos pagrindų, įskaitant seksualinę orientaciją ir lyties tapatybę), tačiau kitos valstybės perkeldamos direktyvas, pasirenka platesnį reglamentavimą. Tokia situacija egzistuoja ir Lietuvoje, Lygių galimybių įstatyme, kuris numato daug platesnę apsaugą nuo diskriminacijos.

Analizuojant ET sistemą, akivaizdu, kad pagrindiniai įrankiai žmogaus teisių apsaugai yra Konvencija ir EŽTT. Svarbu paminėti, kad Konvencijos 14 straipsnis, įtvirtinantis

⁶ Tema plačiau nagrinėjama trečioje darbo dalyje.

nediskriminavimo principą, gali būti taikomas tik kartu su kitais straipsniais (pvz., diskriminacijos draudimas gali būti pažeistas kartu su teise į teisingą bylos nagrinėjimą). Taip pat yra priimtas Konvencijos dvyliktasis protokolai, kuris įtvirtina savarankišką teisę būti nediskriminuojamam.

Apžvelgiant EŽTT praktiką dėl nediskriminavimo principo, svarbu pastebėti, kad EŽTT pripažįsta tiek lyties tapatybę, tiek seksualinę orientaciją kaip galimus diskriminacijos pagrindus, nors šie ir nėra tiesiogiai įtvirtinti Konvencijoje (*Identoba ir kiti prieš Sakartvelą*, 2015, §96; *Salgueiro da Silva Mouta prieš Portugaliją*, 1999, §28).

EŽTT savo praktikoje ne kartą analizavo su lyties tapatybe susijusius klausimus (nors ne visada pasitelkiamas Konvencijos 14 straipsnis ar Konvencijos dvyliktojo protokolo 1 straipsnis), pvz., teisę pasikeisti lytį (analizuojama trečiojoje darbo dalyje) (*L. prieš Lietuvą*, 2007, §56-60), patirtų išlaidų, susijusių su lyties keitimu, klausimus (*Van Kück prieš Vokietiją*, 2003, §87-92).

Seksualinė orientacija, kaip diskriminacijos pagrindas, taip pat EŽTT nagrinėta ne kartą – nagrinėjant sutikimo su lytiniais santykiais amžiaus skirtumus (*B. B. prieš Jungtinę Karalystę*, 2004, §23-25)⁷, įvaikinimo klausimus (*X ir kiti prieš Austriją*, 2013, §153), socialinės apsaugos klausimus (*P. B. ir J. S. prieš Austriją*, 2010, §42-44), susirinkimo laisvę ir neapykantos kalbą (*Alekseyev ir kiti prieš Rusiją*, 2018, §22, *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, 2020, §130; *Carl Jóhann Lilliendahl prieš Islandiją*, 2020).

Atsižvelgiant į tai, kad nediskriminavimo principo taikymas EŽTT praktikoje yra specifinis, plačiau EŽTT praktikoje išvystyti standartai apžvelgiami kitose šio darbo dalyse, nagrinėjant atskiras LGBT+ vaikų teises. Tačiau akivaizdu, kad EŽTT praktikoje suformuotas aiškus nediskriminavimo standartas, apimantis lyties tapatybę bei seksualinę orientaciją. Todėl nediskriminavimo principas turi būti taikomas ir LGBT+ vaikų, kai šie naudojami Konvencijoje įtvirtintomis teisėmis, atžvilgiu (Konvencijos 14 str.), o valstybėse, kurios ratifikavo Konvencijos dvyliktąjį protokolą, ir naudojantis bet kuria įstatyme įtvirtinta teise (Konvencijos dvyliktojo protokolo 1 str.).

Taip pat paminėtina Europos socialinė chartija, kuri įtvirtina nediskriminavimo principą (FRA, CoE, 2018, p. 16-20). Nors šios tarptautinės sutarties priežiūros mechanizmas nėra toks stiprus, lyginant su EŽTT, Europos socialinės chartijos priežiūra yra paremta

⁷ Tema plačiau nagrinėjama trečiojoje darbo dalyje.

sutarties šalių (valstybių) teikiamomis ataskaitomis ir Europos Socialinių Teisių Komiteto rekomendacijomis (CoE, 2021c).

JT žmogaus teisių institucijos taip pat formuoja aiškia praktiką, kad LGBT+ asmenys, įskaitant vaikus, turi būti saugomi nuo diskriminacijos, įskaitant aiškinimą, kad JT tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse įtvirtintas nediskriminavimo principas apima seksualinę orientaciją ir lyties tapatybę (CESCR, 2009, §32; CRC, 2011; CEDAW, 2015b, §8). JT institucijos ne kartą yra pabrėžusios, kad valstybės turi imtis teisinių ir kitokių priemonių užtikrinant LGBT+ asmenų, įskaitant vaikus, apsaugą nuo diskriminacijos ir neapykantos incidentų (CCPR, 2015b, §11-12; CCPR, 2015c, §12-13; CRPD, 2017, §19). Todėl galima teigti, kad JT žmogaus teisių institucijų suformuota praktika sudaro aiškų standartą, kad nediskriminavimo principas apima ir lyties tapatybę, ir seksualinę orientaciją bei kad apsauga nuo diskriminacijos ir neapykantos incidentų turi apimti visas gyvenimo sritis.

Analogiškų rekomendacijų dėl LGBT+ teisių užtikrinimo iš JT institucijų yra gavusi ir Lietuva, pirmiausia, per visuotinę periodinę peržiūrą iš kitų valstybių dėl neapykantos incidentų, diskriminacijos ir švietimo. Taip pat dėl saviraiškos laisvės (nagrinėjama antroje darbo dalyje), lyties keitimo (Žmogaus teisių taryba, 2016). JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas yra pateikęs išvadas Lietuvai dėl LGBT+ diskriminacijos, įskaitant lyties keitimą (CESCR, 2014). Taip pat išvadas dėl diskriminacijos teikė CCPR (2018, §9-10), CEDAW (2019, §10-11). Manytina, kad Lietuvai ir ateityje bus teikiamos analogiškos išvados, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje LGBT+ teisių progresas yra nežymus.

Apžvelgiant ateities perspektyvas dėl nediskriminavimo teisės plėtros, paminėtini keli aspektai. Tačiau prieš juos įvardijant būtina paminėti ir tai, kad šie klausimai dėl išsiskiriančių nuomonių tarp valstybių progresuoja itin lėtai.

ET teisinėje sistemoje egzistuoja tikimybė, kad kai kurios valstybės, pasirašiusios Konvencijos dvyliktąjį protokolą, nuspręs jį ratifikuoti. Šiuo metu tai yra padariusios 20 valstybių narių, tačiau dar 18 valstybių protokolą yra pasirašiusios, bet neratifikavusios (CoE, 2021b).

ES nuo 2008 m. yra diskutuojama apie projektą dėl Tarybos direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į asmenis, nepaisant jų religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos, principas. Šia direktyva visoje ES būtų praplėsta apsauga dėl seksualinės orientacijos tokiose srityse kaip socialinė apsauga, socialinės

lengvatos, švietimas, prekės ir paslaugos. Tačiau direktyvos priėmimas yra užstrigęs Taryboje dėl nesutarimų tarp valstybių narių. Pažymėtina, kad atsinaujinančios diskusijos teikia vilčių dėl šios direktyvos priėmimo ateityje. Pvz., Equinet pažymi, kad galimi įvairūs progresavimo keliai, įskaitant galimybę perduoti direktyvą svarstyti kitai Tarybos sudėčiai (Equinet, 2020, p. 2).

Kalbant apie sąveiką tarp ES ir ET, paminėtina, kad per artimiausius metus tikimasi, kad bus išspręstas klausimas dėl ES prisijungimo prie Konvencijos. Tokią galimybę numato ES Lisabonos sutartis, nors šiuo metu nėra aišku, kaip atrodys EŽTT ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo teisinis santykis (FRA, CoE, 2018, p. 17).

Baigiant apsaugos nuo diskriminacijos standartų analizę, autoriaus nuomone, verta paminėti, kad žymioje dalyje valstybių, ypač Afrikos ir Artimųjų Rytų regionuose, LGBT+ asmenys dėl atsiskleidimo ar santykių su tos pačios lyties asmenimis gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, kai kur tokiems asmenims gresia ir mirties bausmė (Equaldex, 2021). Plačiau šis aspektas darbe nėra analizuojamas, nes nekelia jokių klausimų dėl neatitikties tarptautiniams žmogaus teisių standartams (CEDAW, 2018, §19).

Paminėtina, kad valstybės, esančios ne Europoje, taip pat turi galimybę priimti tarptautinius įsipareigojimus dėl apsaugos nuo diskriminacijos, pirmiausia, ratifikuojant JT sutartis, pvz., Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą. Nors šių tarptautinių sutarčių įtvirtinamų standartų įgyvendinimas pilna apimtimi reikštų nediskriminavimo principo visavertį užtikrinimą, tačiau JT sutarčių priežiūros sistema nėra tokia griežta kaip EŽTT – JT sutarčių priežiūros komitetai neretai neturi įgaliojimų nagrinėti individualių skundų, o net ir turint šiuos įgaliojimus, šių sprendimai yra tik rekomendaciniai.

Apibendrinant galima teigti, kad bendrasis nediskriminavimo standartas egzistuoja, jis atsispindi tiek Konvencijoje, tiek JT sistemos tarptautinėse sutartyse. EŽTT ir JT žmogaus teisių institucijos aiškiai pripažįsta, kad apsauga nuo diskriminacijos ir neapykantos incidentų turi būti taikoma visose gyvenimo srityse, o diskriminacijos pagrindai turi apimti lyties tapatybę bei seksualinę orientaciją, net ir tais atvejais, kai tarptautinėje sutartyje įtvirtinamas nebaigtinis diskriminacijos pagrindų sąrašas ir šie du pagrindai nėra tiesiogiai įvardijami. Labiau nuoseklius standartus turi Europos valstybių blokas dėl jų veiklos ES ir ET, kur veikia ganėtinai stiprūs priežiūros mechanizmai. Manytina, kad būtent ir ateityje šis valstybių blokas sparčiausiai progresuos dėl

nediskriminavimo principo integracijos plėtros, tačiau potencialas egzistuoja ir valstybėse, kurios prisijungė prie JT tarptautinių žmogaus teisių sutarčių dėl JT žmogaus teisių institucijų teikiamų rekomendacijų, jei valstybėse egzistuos pakankama politinė valia į šias rekomendacijas atsižvelgti ir jas tinkamai įgyvendinti.

1.2. Konversijos terapija

Viena iš aktualiausių problemų, liečiančių LGBT+ vaikus – vadinamoji konversijos terapija. Konversijos terapija suprantama kaip veiklos, kuriomis siekiama pakeisti asmens seksualinę orientaciją ir (ar) lyties tapatybę, ir (ar) lyties išraišką (GLAAD, 2021). Konversijos terapiją vaikai įprastai išgyvena per prievartą, t. y. to norint vaikų tėvams ar globėjams bei esant ribotoms galimybėms vaikams patiems priimti sprendimus (duoti sutikimą) dėl dalyvavimo tokio pobūdžio veikloje. Net ir tais atvejais, kai vaikai teoriškai gali atsisakyti dalyvauti konversijos terapijoje, jie neretai paveikiami aplinkos.

Prieš analizuojant konversijos terapijos teisinius aspektus, taip pat būtina apibūdinti bent dalį metodų, taikomų konversijos terapijos metu. Tokie metodai gali apimti sulaikymą ir kalinimą, fizinį žalojimą, pagrobimus, priverstinius lytinius santykius bei priverstinį nėštumą, įvairias žalojančias medicinines procedūras (ILGA World, 2020, p. 21-47; Žmogaus teisių taryba, 2020, §37-54). Konversijos terapija gali sukelti didelę fizinę, emocinę ir psichologinę žalą.

Konversijos terapija yra paplitusi ir taikoma visame pasaulyje, ypač Afrikos, Lotynų Amerikos, Karibų ir Azijos regionuose (Žmogaus teisių taryba, 2020, p. 4-14). Konversijos terapija draudžiama tik nedidelėje dalyje valstybių (Equaldex, 2021). Nesant aiškaus ir galiojančio draudimo Lietuvoje vykdyti konversijos terapiją, neatmetama galimybė, kad tokia praktika egzistuoja ir Lietuvoje (Delfi, 2010).

Konversijos terapijos egzistavimas pirmiausia nagrinėtinas per teisės į gyvybę bei kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimo prizmę. Šių vertybių apsauga yra vienas svarbiausių demokratinės visuomenės principų, kurie saugo asmenis ne tik nuo valstybės veiksmų, jais įtvirtinama ir valstybės pareiga imtis visų pagrįstų veiksmų, kad asmuo (vaikas) būtų apsaugotas nuo neigiamo privačių asmenų elgesio (*Z. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 2001, §73).

Nors tiesiogiai EŽTT nėra nagrinėjęs bylų, susijusių su konversijos terapija, bendrieji standartai, taikomi EŽTT praktikoje, yra pakankamai aiškūs, kad būtų galima daryti

išvadas, susijusias su teise į gyvybę bei kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimu, kai šios teisės turėtų būti taikomos konversijos terapijos atžvilgiu.

Kalbant apie šias teises, valstybės turi pareigą imtis tinkamų veiksmų apsaugoti vaikų, esančių valstybės jurisdikcijoje, gyvybes ir apsaugoti juos nuo kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio. Tai apima tiek pareigą užtikrinti atitinkamą teisinį reglamentavimą, tiek pareigą taikyti prevencines priemones, kurios padėtų užkirsti kelią teisių pažeidimui (*Centre for Legal Resources, atstovaujantis Valentin Câmpeanu prieš Rumuniją* [GC], 2014, §130-133).

Manytina, kad konversijos terapijos atveju, kai taikomi veiksmai konversijos terapijos metu gali pažeisti teisę į gyvybę ir (ar) kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimą, valstybė turi pareigą: 1) uždrausti tokią veiklą arba bent ją reglamentuoti taip, kad ji nekeltų pavojaus teisių pažeidimams, užtikrindama teisių gynybos mechanizmą, bei 2) taikyti prevencines priemones, kurios užtikrintų, kad konversijos terapija, kelianti grėsmę žmogaus teisėms, nėra vykdoma. Tačiau, kaip aprašoma toliau šioje darbo dalyje, valstybės turi pareigą uždrausti konversijos terapiją net ir tais atvejais, kai konversijos terapijos veiklos nepasiekia minimalių kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio kriterijų, dėl konversijos terapijos keliamos grėsmės kitoms vaiko teisėms.

Analizuoti kankinimui, nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui prilyginimas konversijos terapijos veiklas galima lyginant JT Žmogaus teisių taryboje svarstyname pranešime apie konversijos terapiją pateiktus pavyzdžius, susiejant juos su panašiomis situacijomis, kurios jau buvo nagrinėtos EŽTT.

Pirma, verta analizuoti konversijos terapijos metu taikomas (priverstines) medicininės procedūras. JT Žmogaus teisių taryboje svarstyname pranešime pateikiami tokie pavyzdžiai kaip apipjaustymas, lobotomija, hormonų terapija (Žmogaus teisių taryba, 2020, p. 11). Iliustratyvus pavyzdys, kad tokie veiksmai neatitinka tarptautinių žmogaus teisių standartų, galėtų būti EŽTT nagrinėta byla *N. B. prieš Slovakiją* (2012) dėl atliktos sterilizacijos, kuriai nebuvo gautas sutikimas (pacientė buvo apsvaiginta vaistais priimant sprendimą dėl procedūros, jai nepateikta išsami informacija, kurios pagrindu ji galėtų priimti sprendimą ir pilnai suvokti pasekmes). EŽTT pripažino, kad tai pažeidė Konvencijos 3 straipsnį (kankinimo uždraudimas), argumentuodamas, kad atliekant medicininės procedūras be informuoto paciento sutikimo, kai asmuo tokį sutikimą gali duoti (yra veiksnus), tokie veiksmai neatitinka pagarbos pagrindiniams asmens laisvės

ir orumo principams. EŽTT atkreipė dėmesį į jauną pareiškėjos amžių ir nurodė, kad tai turės žymią įtaką jos tolesniam reprodukciniam gyvenimui (*N. B. prieš Slovakiją*, 2012, §73-81). Tokios pat pozicijos galima laikyti ir nagrinėjant konversijos terapijos medicininius veiksmus, kadangi įprastai jie atliekami be sutikimo arba gavus sutikimą per prievartą. Bet kokie medicininiai veiksmai, kai tai nėra būtina, gali turėti neigiamų pasekmių vaiko vystymuisi ir tolesniam jo gyvenimui.

JT Žmogaus teisių taryboje svarstytame pranešime taip pat nurodoma, kad konversijos terapijos metu gali būti ribojama asmenų laisvė – asmuo gali būti surakinamas, pririšamas, izoliuojamas, uždaromas vienutėje (Žmogaus teisių taryba, 2020, §55). Šiuo atveju analogiją galima brėžti su EŽTT byla *X. prieš Turkiją* (2012). Šioje byloje nagrinėta situacija, kai homoseksualus kalinys, siekiant jį apsaugoti nuo kitų kalinių žiauraus elgesio, vienutėje buvo laikomas net 8 mėnesius. Vienutės sąlygos neatitiko tarptautinių standartų. Pripažinta, kad tai pažeidė Konvencijos 3 (kankinimo uždraudimas) ir 14 (diskriminacijos uždraudimas) straipsnius. Svarbu, kad sprendime EŽTT pažymėjo, kad kai žmogaus teisės ribojanti situacija yra susijusi su intymia ir pažeidžiama asmens privataus gyvenimo sfera (pvz., teisės ribojamos remiantis asmens lytimi ar seksualine orientacija), būtina, kad ribojimui egzistotų itin svarbios priežastys, todėl valstybių diskrecijos ribos yra siauros – taikomų ribojimų proporcingumo principas turi būti tikrinamas ne tik per siekiamo tikslo tinkamumą, tačiau ir ribojimų būtinumą konkrečioje situacijoje. Sprendime nurodyta, kad net siekiant apsaugoti asmenį nuo kitų asmenų keliamos grėsmės visiška izoliacija yra neproporcinga priemonė tokiam tikslui pasiekti (*X. Prieš Turkiją*, 2012, §10, 50-51; 57-58). Tad lyginant bylos situaciją su konversijos terapijos veiklomis, susijusiomis su priverstiniu asmens laisvės apribojimu, tampa akivaizdu, kad tai neatitinka EŽTT praktikoje suformuotų standartų ir peržengia proporcingumo ribas – toks laisvės ribojimas yra nesavanoriškas, izoliuojantis asmenis nuo platesnės visuomenės ir paremtas diskriminacinėmis nuostatomis.

Vienas iš įdomesnių aspektų, kurį taip pat galima palyginti su panašia situacija EŽTT praktikoje, yra priverstinis asmens maitinimas (Žmogaus teisių taryba, 2020, §38). Panašią situaciją EŽTT teko nagrinėti byloje *Nevmerzhitsky prieš Ukrainą* (2005). EŽTT pripažino, kad priverstinis kalinio maitinimas bado streiko metu, kai to nereikalauja medicininis būtinumas ir kai tam įgyvendinti taikomos prievartos priemonės, siekiant išsaugoti asmens gyvybę, pažeidė Konvencijos 3 straipsnį (kankinimo uždraudimas). Šioje byloje EŽTT minimi itin svarbūs galimo kankinimo

uždraudimo pažeidimo analizės principai – turi būti vertinama visa situacija, elgesio trukmė, fiziniai ir psichologiniai elgesio padariniai nukentėjusiajam, turi būti atsižvelgiama ir į asmens lytį, amžių, sveikatos būklę, atsižvelgiama, ar siekta žeminti asmenį. Šioje byloje teismas pripažino, kad priverstinis maitinimas galimas tik tada, kai egzistuoja medicininis būtinumas, priverstinis maitinimas turi būti atliekamas, kiek tai įmanoma, gerbiant asmens orumą (*Nevmerzhitsky prieš Ukrainą*, 2005, §80, 94-99). Akivaizdu, kad konversijos terapijos metu naudojamas priverstinis maitinimas neatitinka šių standartų, kadangi savo esme yra priverstinis, nebūtinai ir skirtas žeminti asmenį.

Paskutinis aktualus aptarti aspektas nagrinėjant analogiškas situacijas yra seksualinis, psichologinis ir fizinis smurtas (Žmogaus teisių taryba, 2020, §38, 39, 48). Seksualinio smurto atveju verta analizuoti EŽTT bylą *E. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (2002). Byloje pripažinta, kad valstybė neįvykdė pareigų, nes socialinės apsaugos sistema neužtikrino vaikų apsaugos nuo seksualinio ir fizinio smurto artimoje aplinkoje (Konvencijos 3 straipsnio (kankinimo uždraudimas) pažeidimas) (*E. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 2002, §96-101). Kalbant apie kitas smurto formas, taip pat galima paminėti ir EŽTT bylą *M. ir M. prieš Kroatiją* (2015). Šioje byloje EŽTT pripažino, kad valstybė nesiėmė reikalingų veiksmų, kad pareiškėja būtų apsaugota nuo fizinio ir psichologinio smurto (kankinimo uždraudimas pažeidimas). Sprendime EŽTT paminėjo principus, kuriais remiantis galima konstatuoti, kad elgesys buvo žeminantis. Tokiu elgesiu gali būti laikomos situacijos, kai nukentėjusiajam sukeliama baimė, psichologinė kančia (angl. *anguish*), nepilnavertiškumo jausmas, taip pat jei tai žemina ar nuvertina asmenį, pažeidžia jo orumą, jei tai palaužia asmens valią ir sąžinę ir priverčia jį elgtis atitinkamu būdu prieš jo valią ar nepaisant pasekmių (*M. ir M. prieš Kroatiją*, 2015, §132-133; 136, 140-144, 163). Akivaizdu, kad valstybės turi pozityvią pareigą saugoti vaikus nuo bet kokių smurto formų, todėl konversijos terapijos veiklos, kurių metu naudojamas seksualinis, fizinis, psichologinis ar kitoks smurtas, neatitinka EŽTT praktikoje suformuotų standartų.

JT žmogaus teisių institucijos ne kartą yra pasisakiusios dėl konversijos terapijos. Pvz., JT Komitetas prieš kankinimą yra išreiškęs susirūpinimą dėl konversijos terapijos egzistavimo valstybėje bei dėl naudojamų priemonių ir yra rekomendavęs imtis tinkamų teisinių, administracinių ir kitokių priemonių, kad konversijos terapija ir kitos priverstinės ar orumą žeidžiančios priemonės, nukreiptos prieš LGBT+ asmenis, būtų uždraustos bei kad asmenys, nukentėję nuo tokios praktikos, turėtų galimybę gauti

kompensaciją (CAT, 2016, §55-56). Panašios nuomonės laikosi ir CCPR (2009, §12; 2015c, §14-15).

Tai iš esmės atitinka ir nepriklausomo eksperto dėl apsaugos nuo smurto ir diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės ataskaitoje pateiktas įžvalgas dėl nediskriminavimo, teisės į sveikatą, kankinimo ir nežmoniško elgesio draudimo, religijos ir saviraiškos laisvės, vaiko teisių galimų pažeidimų nesiimant priemonių dėl konversijos terapijos uždraudimo (Žmogaus teisių taryba, 2020, §59-74).

Bendrai apžvelgiant situaciją, konversijos terapijos veiklos neatitinka tarptautinių žmogaus teisių standartų. Svarbu ir tai, kad tiek pati valstybė negali vykdyti tokių konversijos terapijos veiklų, tiek ir privatūs asmenys.

Vienintelis klausimas, liekantis nagrinėjant teisę į gyvybę bei kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimą, yra prevencijos priemonių taikymo apimtis – t. y. konversijos terapijos atveju galima būtų kvestionuoti, ar valstybės turi pareigą šviesti visuomenę apie konversijos terapijos žalą ir nediskriminavimo principą, ar jai pakanka tik taikyti prevencines priemones, kad tokia veikla nebūtų vykdoma. Kita vertus, tai neturi didelės reikšmės, nes ši pareiga egzistuoja nagrinėjant kitas žmogaus teises, kaip bus aptarta toliau šioje darbo dalyje.

Svarbi ir teisė į sveikatos apsaugą. Ši teisė apima daug skirtingų aspektų, todėl kai kuriuos jų aktualu aptarti atskirai. Pirmiausia, aptartinas informavimo ir švietimo aspektas – t. y. būtina pažymėti, kad valstybės turi pareigą informuoti ir šviesti visuomenę vaikų sveikatos klausimais. Ši pareiga apima seksualinę ir reprodukcinę sveikatą. Toks švietimas turi apimti žinias apie žmogaus kūną (anatominiai, psichologiniai, emociniai aspektai), žinias apie seksualumą, brandą, smurtą dėl lyties. Šios žinios turėtų būti suteiktos tiek vaikams (jiems suprantama ir tinkama kalba, atsižvelgiant į jų amžių bei išsilavinimą), tiek tėvams (CRC, 2013a). Atsižvelgiant į tai, kad vaiko teisės visada lydimos ir nediskriminavimo principo, galima teigti, kad, kai tai yra aktualu, informavimo ir švietimo aspektas turėtų apimti ir informavimą apie konversijos terapijos žalą. Tai parodo ir lytinio švietimo, kuris užtikrina, kad patys vaikai turėtų tinkamų žinių apie seksualinę orientaciją, lytis, seksualumą, taip sudarant sąlygas vaiko brandai ir vystymuisi, svarbą. Toks švietimas turi būti tinkamas pagal vaiko amžių ir pritaikytas jo suvokimo lygiui (WHO, 2010, p. 38-48). Taip pat tai

aktualu ir tėvams, kurie neturėtų vadovautis stereotipais pagrįstomis žiniomis bei kurie priima sprendimus, susijusius su savo vaikais, ir daro didelę įtaką jų vystymuisi⁸.

Paminėtina ir tai, kad Vaiko teisių konvencija nurodo valstybių pareigą imtis visų veiksmingų ir reikiamų priemonių įprastinei praktikai, darančiai neigiamą poveikį vaikų sveikatai, panaikinti. Akivaizdu, kad konversijos terapija gali turėti neigiamą įtaką vaikų sveikatai, todėl neturėtų kilti klausimų dėl konversijos terapijos atitikties teisės į sveikatą standartams. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad JT Vaiko teisių komitetas yra pažymėjęs, kad kai kalbama apie teisę į sveikatą, valstybės turėtų nustatyti ir suteikti prioritetą marginalizuotoms vaikų grupėms, taip pat vaikams, kurie susiduria su smurtu ar diskriminacija (taigi, ir LGBT+ vaikams) (CRC, 2013a).

Kalbant apie teisę į sveikatą, pagal Vaiko teisių konvenciją, valstybės privalo užtikrinti reikiamą medicinos pagalbą ir sveikatos apsaugą visiems vaikams. Pastebėtina, kad tai gali būti aktualu tais atvejais, kai vaiko dalyvavimas konversijos terapijoje sukėlė tam tikrą žalą jo sveikatai. Net ir tais atvejais, kai valstybė neužkirto kelio konversijos terapijos egzistavimui, ji turi pareigą pasirūpinti vaiko sveikata. Tokia pareiga apima fizinę, psichinę, emocinę sveikatą (CRC, 2013a).

Kaip ir minėta pirmiau, įprastai sprendimus dėl vaiko dalyvavimo konversijos terapijoje priima vaiko tėvai ir globėjai. Tačiau Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje yra įtvirtinta vaiko teisė būti išklaustyta, priklausomai nuo jo amžiaus ir brandos. Nors įprastai amžius ir branda yra lemiami kriterijai, nagrinėjant LGBT+ vaikų išklausymo aspektą jie nėra itin aktualūs (išskyrus persikertančių nelygybių klausimą, pvz., kai vaikas taip pat turi psichinę negalią), nes LGBT+ vaikai įprastai pradeda suprasti savo seksualinę orientaciją ir (ar) lyties tapatybę tokio amžiaus, kai jie yra pakankamai sąmoningi išsakyti savo nuomonę dėl savo sveikatos. Bet kokiu atveju, tarptautinėje teisėje pripažįstama vaiko teisė būti išklaustyta ir valstybės turėtų pripažinti vaiko, kaip subjekto, teisę dalyvauti priimant sprendimą (Stoecklin, 2019, p. 570; *Sommerfeld prieš Vokietiją* [GC], 2003, §65; CRC, 2016, §23). Svarbu ir tai, kad teisė būti išklaustyta apima ne tik formalų nuomonės išklausymą, tačiau ir tinkamą atsižvelgimą į vaiko nuomonę (CRC, 2009, §28). JT vaiko teisių standartai įtvirtina, kad valstybės sveikatos apsaugos srityje turi sudaryti sąlygas vaikams, gaunantiems sveikatos priežiūros paslaugas, būti išklaustiems, nurodo poreikį imtis teisinių priemonių užtikrinant vaiko

⁸ Plačiau lytinio švietimo klausimai nagrinėjami antrojoje darbo dalyje.

teisę gauti sveikatos priežiūros paslaugas be tėvų įsikišimo, ypač kai tai susiję su seksualine sveikata ir švietimu (CRC, 2009, §101).

Konversijos terapijos kontekste teisė būti išklaustyam yra itin svarbi. Manytina, kad tinkamas šios teisės įgyvendinimas reikštų visiškai laisvą galimybę LGBT+ vaikams išreikšti nuomonę apie dalyvavimą konversijos terapijoje, į kurią turėtų būti atsižvelgta – t. y. vaikas neturėtų būti verčiamas dalyvauti konversijos terapijoje, jei to nenori (darbe nekvestionuojamos situacijos, kai asmenys savo noru sutinka dalyvauti veikloje). Taip pat vaikui turėtų būti pateikta visa informacija apie planuojamas veiklas ir taikomus metodus. Teisė būti išklaustyam nenustoją galioti prasidėjus dalyvavimui veikloje ir vaiko nuomonė apie bet kurią iš veiklų ar metodų turėtų būti įvertinta, net ir tuo atveju, jei vaikas pradiniam etape išreiškė sutikimą dalyvauti konversijos terapijoje. Vaiko nuomonės nepaisymas, kai šis gali ją suformuoti bei išreikšti, galėtų ir turėtų lemti vaiko tėvų (globėjų) bei konversijos terapijos vykdytojų teisinę atsakomybę. Autoriaus nuomone, galima žala dalyvavus konversijos terapijoje galėtų būti laikoma sunkinančia aplinkybe, tačiau tam tikrais atvejais vien vaiko nuomonės nepaisymas galėtų būti laikomas rimtu vaiko teisių pažeidimu. Pvz., situacija, kai vaikas priverčiamas toliau dalyvauti konversijos terapijos veiklose, nors aiškiai išreiškė norą dalyvavimą nutraukti. Analogiška teisinė atsakomybė pripažįstama, pvz., kai atliekamos medicininės intervencijos be asmens sutikimo (žr., *inter alia*, K. H. ir kiti prieš Slovakiją, 2009).

Konversijos terapija iš esmės bando paneigti du bendruosius žmogaus teisių principus: apsaugos nuo diskriminacijos ir geriausių vaiko interesų. JT Vaiko teisių komitetas yra išaiškinęs, kad, vertinant situacijas geriausių vaiko interesų atžvilgiu, turi būti atsižvelgta į vaiko tapatybių įvairovę (CRC, 2013b, §55). Akivaizdu, kad vaiko priverstinis dalyvavimas veikloje, kuri tam tikrais atvejais gali pažeisti kankinimo draudimą ir sukelti ilgalaikių neigiamų pasekmių, negali būti laikomas atitinkančiu geriausiems vaiko interesams. Be to, apsauga nuo diskriminacijos nereiškia tik valstybės susilaikymo nuo diskriminacijos. Tam tikrais atvejais valstybė privalo imtis atitinkamų veiksmų, siekdama užkirsti kelią galimai diskriminacijai (CRC, 2013b, §41). Manytina, kad konversijos terapijos egzistavimas yra būtent tokia veikla, kai valstybės neveikimas galėtų būti pripažintas kaip žmogaus teisių pažeidimas.

Siekdamos užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams, ypač kai tai susiję su LGBT+ vaikais, valstybės privalo imtis veiksmų uždrausti konversijos terapiją, nustatyti atsakomybę už tokios veiklos vykdymą, sukurti pagalbos ir skundų mechanizmus nukentėjusiesiems. Tačiau vien konversijos terapijos uždraudimas kai kuriose

valstybėse nėra pakankamas, nes ši problematika yra gilesnė, t. y. valstybės turi investuoti į priemones diskriminacijos mažinimui ir pakeisti diskriminacinius įstatymus (pvz., įstatymus, kurie draudžia tos pačios lyties porų santykius) (Žmogaus teisių taryba, 2020, §87-88).

Apibendrinus galima teigti, kad konversijos terapijos egzistavimas savo esme pažeidžia nemažai vaiko teisių. Vien tai, kad tokia veikla gali pasiekti kankinimo minimaliuosius reikalavimus, rodo, kad valstybės turėtų imtis atitinkamų priemonių, siekdamas saugoti jos jurisdikcijoje esančius asmenis. Net ir tada, kai konversijos terapija nepasiekia kankinimo lygio, ji vis tiek gali pažeisti žmogaus orumą, pažeisti teisę į sveikatą, vaiko teisę būti išklausytam, savo esme paneigia vaiko geriausių interesų bei nediskriminavimo principus. Todėl konversijos terapija, taikoma nepilnamečiams, turėtų būti draudžiama, o valstybės turėtų imtis priemonių užtikrinti LGBT+ asmenų, įskaitant LGBT+ vaikus, teisinę lygybę, nes konversijos terapija yra pagrįsta išankstiniais nusistatymais apie seksualinių orientacijų bei lyties tapatybių įvairovę ir gali būti laikoma sisteminės LGBT+ asmenų diskriminacijos ekstremalia išraiška.

2. Teisė į švietimą bei saviraiškos laisvės apsauga

Pagal FRA 2020 m. paskelbtą LGBT+ asmenų apklausą, net 57 proc. LGBT+ asmenų visiškai slepia savo tapatybę švietimo įstaigose. 71 proc. respondentų teigė, kad mokykloje LGBTI temomis nebuvo kalbama. Tik 11 proc. atsakė, kad mokykloje LGBTI temomis buvo kalbama neutraliu ir subalansuotu būdu (FRA, 2020). Turint omenyje šią statistiką ir suvokiant informacijos įvairovės bei švietimo svarbą, aktualu analizuoti, kokie tarptautinės teisės standartai, padedantys užtikrinti LGBT+ vaikų teises, egzistuoja šioje srityje.

2.1. Teisė į informaciją

Tinkamam vaiko vystymuisi, švietimui bei auklėjimui reikalinga tiksli, teisinga ir lengvai prieinama informacija, kuri būtų pasiekama tiek tėvams, tiek ir pačiam vaikui. LGBT+ vaikams itin svarbu, kad jie matytų savo tapatybes reprezentuojančią informaciją. Kai kuriose valstybėse priimti vadinamieji „gėjų propagandos įstatymai“ riboja LGBT+ turinio sklaidą ir tuo pat metu riboja LGBT+ vaikų teisę į informaciją. Europoje tokie įstatymai egzistuoja Turkijoje, Rusijoje, Moldovoje ir Lietuvoje (ILGA-Europe, 2020). Lietuvoje galiojanti Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymo (2002, 4 str.) redakcija nurodo, kad neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos skleidimas draudžiamas arba ribojamas. Tokia informacija laikoma ir informacija, „kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia, negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata“. Dėl šios teisės normos šiuo metu EŽTT nagrinėja bylą *Macatè prieš Lietuvą*, kuri aptariama šioje darbo dalyje.

Akivaizdu, kad tokio pobūdžio įstatymai itin apriboja LGBT+ bendruomenės saviraiškos galimybes ir riboja veiklą. Rusijoje atlikti tyrimai rodo, kad toks teisinis reglamentavimas, kartu su panašiais teisės aktais, riboja nevyriausybinių organizacijų galimybes veikti, jos priverstos vykdyti veiklą neformaliai. Tokie valstybės veiksmai rodo norą pasitelkti teisines priemones struktūrinei diskriminacijai vykdyti (Pakhnyuk, 2019, p. 496).

Svarbu pastebėti, kad EŽTT jau teko nagrinėti bylą dėl tokio teisinio reglamentavimo. Byloje *Bayev ir kiti prieš Rusiją* (2017) EŽTT analizavo, ar pareiškėjams pritaikyta administracinė atsakomybė už „viešą veiklą, nukreiptą skleisti informaciją apie homoseksualumą vaikams“ atitinka žmogaus teisių standartus. Pareiškėjams

atsakomybė pritaikyta už demonstracijas ir jose naudotus plakatus, kuriuose nurodoma, kad homoseksualumas nėra blogis, ir kuriais atkreipiamas dėmesys į LGBT+ asmenų savižudybes. Byloje pareiškėjai pažymėjo, kad tokios atsakomybės taikymas ne tik riboja galimybes ginti LGBT+ teises, bet ir reikalauja nuolatos stebėti, ar aplinkui nėra nepilnamečių ir slėpti savo LGBT+ tapatybę.

Įdomu, kad EŽTT detaliam analizavo argumentus, kurie įprastai naudojami siekiant riboti LGBT+ teises. Pirmiausia, Rusijos vyriausybė argumentavo, kad tokios atsakomybės (draudimo) egzistavimas yra pateisinamas poreikiu apsaugoti viešąją moralę, nes Rusijos visuomenėje egzistavo neigiamos požiūris į LGBT+ asmenis. EŽTT pasisakė, kad nors įprastai tokiais atvejais yra taikoma plati valstybių diskrecija, tačiau jau egzistuoja Europinis konsensusas dėl LGBT+ asmenų galimybės save atvirai identifikuoti ir reikšti savo tapatybę, įskaitant galimybę ginti savo teises ir laisves.

Rusijos vyriausybė taip pat nurodė, kad tokiu teisiniu reglamentavimu siekiama apginti „tradicines šeimos vertybes“, nors, kaip nurodo EŽTT, nesugebėjo to pagrįsti. Pažymėtina, kad EŽTT nurodė neturintis pagrindo manyti, kad „tradicinės šeimos vertybės“ galėtų būti nesuderinamos su LGBT+ asmenų teisėmis. EŽTT savo ankstesnėje praktikoje pripažino, kad Konvencija gina ir LGBT+ šeimų teises, įskaitant prievolę valstybėms suteikti tokioms šeimoms teisinę apsaugą.

Tokio pobūdžio vertybių išryškėjimas kelia abejonių dėl EŽTT argumentacijos, kadangi EŽTT nurodė, kad dauguma LGBT+ asmenų rodo palaikymą santuokos, tėvystės, įvaikinimo institutams, grįsdamas šį teiginį EŽTT šiais klausimais teikiamų peticijų skaičiumi. Nors neginčijamas faktas, kad dalis LGBT+ asmenų siekia šių teisių užtikrinimo (teisių sulyginimo su visuomenės dalimi, kuri neidentifikuoja savęs kaip LGBT+), tačiau toks EŽTT požiūris kelia nerimą, kadangi parodo gana siaurą suvokimą dėl realiai LGBT+ visuomenės dalyje vykstančių procesų. Pvz., lyties kategorijų ribų nykimas bei *queer* ideologija, pasisakanti apie būtinybę pripažinti visus santykius, o ne sieti LGBT+ santykius su jau esama „tradicine“ šeimos struktūra (Klesse, 2014; Sciullo, 2019; Clarke, 2019). Manytina, kad tokia EŽTT argumentacija, bandanti LGBT+ santykius apibrėžti kaip atitinkančius „tradicinius šeimos modelius“, eliminuoja ir stigmatizuoja kitokius *de facto* egzistuojančius santykius.

Bene svarbiausias argumentas, kurį naudojo EŽTT, kad Konvencijos teisės turi būti užtikrinamos mažumoms, nepaisant to, kad tam gali nepritarti visuomenėje egzistuojanti dauguma. Teisinio reglamentavimo, kuris riboja LGBT+ bendruomenės saviraiškos

laisvę, egzistavimas ne tik nepadedą saugoti visuomenės sveikatos ir kitų asmenų teisių, tačiau padeda įsitvirtinti stigmatizacijai, išankstiniam nusistatymui prieš LGBT+ asmenis ir homofobijai. Dėl šių argumentų EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos 10 straipsnis (saviraiškos laisvė).

Iš esmės panašios nuomonės laikėsi ir CCPR (2012), išnagrinėjęs skundą *Feditova prieš Rusiją*. Šiuo atveju pareiškėja taip pat skundėsi, kad jai nepagrįstai buvo pritaikyta administracinė atsakomybė už plakatų demonstravimą, taip neteisėtai apribojant saviraiškos laisvę. Pareiškėja nurodė, kad situacija pažeidžia nediskriminavimo nuostatas, įtvirtintas Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakte.

Nors Rusijos vyriausybė nurodė, kad siekė moralės, sveikatos, vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos, CCPR pripažino, kad Rusija nesugebėjo, įrodyti kodėl draudimas skleisti informaciją apie homoseksualius asmenis ir jų santykius galėtų būti pateisinamas, kai toks draudimas nėra taikomas heteroseksualiems santykiams ar lytiškumo aspektams apskritai.

Be to, CCPR pripažino valstybių pareigą užtikrinti vaiko teises, tačiau nurodė, kad tokio pobūdžio saviraiškos laisvės apribojimas, kaip šioje situacijoje, nėra pateisinamas net ir tais atvejais, jei į diskusiją apie LGBT+ klausimus norima įtraukti vaikus (CCPR, 2012). Pastebėtina, kad CCPR savo išvadose taip pat yra perspėjęs Ukrainą, kad tokio pobūdžio įstatymo priėmimas pažeistų valstybės tarptautinius įsipareigojimus (CCPR, 2013, §10).

Taigi, remiantis EŽTT ir CCPR praktika, nelieka jokios abejonės, kad egzistuoja bendras tarptautinis žmogaus teisių standartas, saugantis saviraiškos laisvę, kiek tai susiję su LGBT+ pozityvių žinučių skleidimu, net ir tais atvejais, kai tokią informaciją mato vaikai ar net jei informacija yra skirta tiesiogiai vaikams. Tokiai nuomonei pritaria ir Venecijos komisija (2013, §78-83). Kaip yra pažymėjęs CCPR, nuomonės ir saviraiškos laisvė yra būtina sąlyga visaverčiam žmogaus vystymuisi bei yra būtinas, pamatinis laisvos ir demokratinės visuomenės elementas (CCPR, 2011).

Paminėtinas ir Lietuvos kontekstas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2019 m. sausio 11 d. nutarime dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvoje užsieniečiui šeimos susijungimo pagrindu nurodė, kad „konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalyje; santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti, tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos; konstitucinė šeimos samprata grindžiama santykių turiniu,

o jų išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi; iš Konstitucijos valstybei kyla pareiga ne tik nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos šeimai tinkamai funkcionuoti, būtų stiprinami šeimos santykiai, ginamos šeimos narių teisės ir teisėti interesai, bet ir įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių (kaip antai santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.).“ Taip pat Konstitucinis Teismas nurodė, kad „[...] konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties požiūriu. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalis, aiškinamas kartu su Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintu asmenų lygybės principu ir diskriminacijos draudimu, yra saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, t. y. grindžiamą šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas.“

Taigi, remiantis tarptautiniais standartais ir šiuo Konstitucinio Teismo išaiškinimu, toks Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo atitinkamų teisės normų aiškinimas, kad apsauga nebūtų suteikiama tos pačios lyties šeimoms ar kad šiame įstatyme įtvirtintas reglamentavimas galėtų būti nukreiptas prieš LGBT+ turinį, yra negalimas. Nors, žinoma, tol, kol įstatymų leidėjas nenuspręs panaikinti anksčiau minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu neutralizuotos nuostatos, nurodančios, kad neigiamą poveikį nepilnamečiams darančiai informacijai priskiriama viešoji informacija, kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata, vis dar dėl teisės taikymo trūkumų egzistuoja rizika nesilaikyti žmogaus teisių standartų, kai norima tokią normą pritaikyti LGBT+ turinio atžvilgiu.

Netinkamą EŽŽT standartų taikymą iliustruoja Lietuvos Respublikos Vyriausybei EŽTT perduota byla *Macatė prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 61435/19) dėl pareiškėjos parašytos ir išleistos pasakų knygos, kurioje viena iš pasakų buvo apie tos pačios lyties poros meilę. Pareiškėjos knygos platinimas buvo sustabdytas, o vėliau pratęstas, bet su perspėjimu, kad knyga gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečiams. Akivaizdu, kad pareiškėjos saviraiškos laisvė buvo nepagrįstai apribota taikant Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas. Todėl manytina, kad EŽTT, priimdamas sprendimą šioje byloje, neturėtų nukrypti nuo jau suformuotos praktikos ir pripažinti, kad pareiškėjos saviraiškos laisvė buvo nepagrįstai apribota.

Apibendrinant išsakytas mintis, aišku, kad egzistuoja tarptautinis žmogaus (vaiko) teisių standartas, saugantis informacijos, kuri yra susijusi su LGBT+ klausimais, laisvę. Tokios informacijos egzistavimas suteikia galimybę šviesti visuomenę šiais klausimais, įskaitant vaikų savišvietą bei galimybę tėvams pasiekti objektyvią informaciją, kai toks poreikis atsiranda. Tenka pripažinti, kad nedemokratinės valstybės yra linkusios riboti saviraiškos laisvę, įskaitant ir mažumų laisvę skleisti ir gauti informaciją. Be jokios abejonės, tai pažeidžia tokių bendruomenių teises. Lietuvoje egzistuoja tokių teisinių nuostatų, kurios labiau būdingos nedemokratinėms valstybėms. Nors tokio teisinio reguliavimo egzistavimas yra ydingas, Lietuvoje veikianti konstitucingumo kontrolė gali efektyviai užkirsti kelią ydingai teisės taikymo praktikai, kuri pažeistų žmogaus teisių standartus. Tačiau siekiant išvengti teisės taikymo klaidų siūlytina panaikinti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas, susijusias su „tradicinėmis šeimos vertybėmis“.

2.2. Teisė į lytinį švietimą

Vaikai turi teisę gauti tinkamą informaciją, kuri yra reikalinga jų sveikatai ir vystymuisi tam, kad vaikai galėtų prasmingai dalyvauti visuomenės gyvenime. Valstybės turi pareigą, kad visi vaikai, nepaisant to, ar jie dalyvauja formaliame švietime, gautų ir nebūtų atriboti nuo tikslios ir tinkamos informacijos apie savo sveikatos apsaugą ir vystymąsi. Tokia informacija turi apimti ir informaciją apie saugų bei pagarbų socialinį ir lytinį elgesį.

JT Vaiko teisių komitetas yra pažymėjęs, kad paaugliai turėtų gauti informaciją apie seksualinę ir reprodukcinę sveikatą, įskaitant šeimos planavimą, kontracepciją, ankstyvo nėštumo pavojus, lytiniu būdu plintančių ligų prevenciją bei šių ligų gydymą. Ši valstybės pareiga suteikti tinkamą informaciją galioja nepaisant tėvų sutikimo ar nesutikimo fakto (CRC, 2003). Kaip ir kalbant apie kitas vaiko teisių sritis, lytiniame švietime turi būti užtikrinamas nediskriminavimo principas (Vaiko teisių konvencijos 2 str.), tokia pati nuomonė išsakoma ir doktrinoje (pvz., Coupet, S., Marrus, E., 2015, p. 163).

Teisė į lytinį švietimą negali būti nagrinėjama atskirai nuo politinio konteksto, kuris supa šios teisės įgyvendinimą ir veikia jos įgyvendinimo apimtį valstybėse. Neretai visapusiškas lytinis švietimas nėra vykdomas, nes dalis visuomenės mano, kad tam tikrų temų (įprastai, tačiau neapsiribojant, ir temų apie LGBT+ tapatybes, lytinius santykius ir kita) dėstyimas pažeidžia religijos laisvę ir tėvų teises auginant vaikus diegti vaikams tik tam tikras tėvų pasirinktas vertybes. Lytiniame švietime keliami du esminiai tikslai,

kurie turi būti įgyvendinti: vaiko apsauga bei galimybė vaikui suvokti savo seksualinių ir reprodukcinę teisių turinį (Coupet, S., Marrus, E., 2015, p. 163-164). Lytinio švietimo svarbai ir kontekstui suvokti paminėtina ir tai, kad berniukų lytinė branda prasideda apie 11 gyvenimo metus, o mergaičių 9–10 gyvenimo metais. Be to, vėlyvoje paauglystėje du trečdaliai jaunuolių turi lytinių santykių (Coupet, S., Marrus, E., 2015, p. 166), todėl savo esme lytinis švietimas yra būtent vaiko teisių klausimas.

Minties, kuri pripažįstama doktrinoje ir tarptautinių žmogaus teisių institucijų, kad lytinis švietimas turi apimti platų spektrą temų, oponentai laikosi pozicijos, kad lytinis švietimas turėtų būti suprantamas itin siaurai – t. y. turėtų būti mokoma tik susilaikyti nuo bet kokių lytinių santykių (angl. *abstinence-only sex education*), įprastai iki santuokos. Vienas pagrindinių oponentų argumentų kalbant apie tarptautinius standartus šioje srityje – tarptautinė teisė neįtvirtina teisės į visapusišką lytinį švietimą⁹ ir nenurodo, kokia lytinio švietimo programa yra geriausia (Melissa, C., Fisher, M. G., 2014, p. 72-74). Toks siauras tarptautinės teisės žmogaus teisių standartų atsiradimo, plėtojimo ir taikymo suvokimas nėra teisingas. Nors tarptautinės organizacijos turi daug įtakos standartų kūrimui ir plėtojimui (turint omenyje, kad absoliuti dauguma standartų būtent ir kyla iš tarptautinių organizacijų institucijų praktikos, pvz., EŽTT ar JT institucijų), jos šiuos standartus aiškina ganėtinai abstrakčiai (lyginant su nacionalinėmis institucijomis) ir palieka diskreciją valstybėms. Tačiau tai nereikia, kad tai nesukuria jokių teisinių pasekmių valstybėms. Juolab kad ir argumentas, kad JT žmogaus teisių standartai yra tik rekomendacijos, yra akivaizdžiai neteisingas, nes tam tikrais atvejais ir JT žmogaus teisių institucijos gali turėti galimybę nagrinėti pranešimus. Pvz., valstybei ratifikavus Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl pranešimų procedūros, JT vaiko teisių komitetas įgyja teisę nagrinėti asmenų pranešimus dėl Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintų teisių pažeidimo.

Svarbu suvokti ir tai, kad tarptautinių organizacijų funkcija taip pat nėra įsakyti valstybėms, kaip šios turėtų elgtis, tarptautinės organizacijos įprastai kuriamos valstybių tarpusavio bendradarbiavimui¹⁰. Pvz., lytinio švietimo standartus-rekomendacijas yra išleidęs Pasaulio sveikatos organizacijos Europos regioninis biuras. Šiuose standartuose

⁹ Visapusiškas lytinis švietimas oponentų doktrinos darbuose suprantamas kaip susilaikymo nuo lytinių santykių mokymo priešingybė, apimanti platesnį temų spektrą, nei pageidautų šios minties atstovai.

¹⁰ Analogiškas ir iliustratyvus pavyzdys galėtų būti Europos Komisijos priimtas antirasizmo veiksmų planas 2020–2025 metams, kuriame įtvirtintas siekis sukurti ir pristatyti bendruosius principus, kurie padėtų valstybėms narėms sukurti savo veiksmų planus kovojant su rasine diskriminacija (Europos Komisija, 2020b, p. 11-12, 21-22). T. y. tarptautinė organizacija skatina bendradarbiavimą, tačiau nenurodo konkrečių veiksmų.

nurodoma, kad visapusiškas lytinis švietimas turėtų remtis žmogaus teisėmis, būti pritaikytas prie kultūrinio, socialinio ir lyties konteksto (WHO, 2010, p. 27). Akivaizdu, kad toks visapusiškas lytinio švietimo programos išvystymas ir pritaikymas galimas tik nacionaliniu (ar net vietos) lygiu.

Minties, kad tėvai privalo leisti vaikus šviesti lytiniais klausimais, oponentai laikosi nuomonės, kad tėvai visada turi teisę spręsti, koks švietimo turinys yra priimtinas jų vaikui. Įprastai tokios pozicijos laikosi ir religinės organizacijos. Pvz., Jungtinėje Karalystėje grupė tėvų neleido eiti savo vaikams į mokyklą, nes tuo metu mokykloje vyko LGBT+ istorijos mėnesio¹¹ renginiai. Nors mokykla ketino traktuoti šį įvykį kaip pažeidžiantį vaiko teises, tačiau veiksmų nebuvo imtasi (Vanderbeck, R. M., Jognson, P., 2015, p. 167-168). Tos pačios pozicijos kaip mokykla laikosi ir žmogaus teisių nevyriausybinės organizacijos, remdamosi vaiko teisių standartais, t. y. argumentuojama, kad vaikai tokioje situacijoje yra bejėgiai pasipriešinti tėvų sprendimams, net ir tuo atveju, kai vaikai aiškiai atmeta tėvų moralinius ir (ar) religinius sprendimus bei vertybes. Tokie vaikai įprastai neturi teisės priimti mokymo, kurio vaiko tėvai atsisakė, net ir tada, kai vaikas geba formuluoti savo nuomonę ir priimti sprendimus (Vanderbeck, R. M., Jognson, P., 2015, p. 167). Tokia mintis, kad vaikai turi gauti lytinį švietimą, atitinka JT Vaiko teisių komiteto nuomonę, kad lytinis švietimas turėtų būti vykdomas nepaisant to, kad tėvai nedavė sutikimo, kad jų vaikas tokią informaciją gautų (CRC, 2003).

EŽTT su lytinio švietimo problematika susidūrė byloje *A. R. ir L. R. prieš Šveicariją* (2017). Šioje byloje pareiškėjai skundėsi, kad Šveicarijoje buvo taikomas privalomas lytinis švietimas vaikams nuo 4 iki 8 metų. EŽTT pažymėjo, kad lytinio švietimo tikslas – saugoti vaikų sveikatą, atsižvelgiant į tai, kad egzistuoja reali seksualinio smurto rizika bet kurio amžiaus vaikams ir tai gali sukelti rimtų pasekmių vaikų fizinei ir psichinei sveikatai. Todėl visuomenė turi pagrįstą interesą suteikti lytinį švietimą mažo amžiaus vaikams, atsižvelgdama į tai, kad vaikai negyvena izoliuotoje visuomenėje, o yra veikiami išorinių elementų (pvz., žiniasklaidos). Šioje byloje EŽTT skundą atmetė, atsižvelgdamas į tai, kad Šveicarija ėmėsi tinkamų švietimo priemonių, tai vykdė atsižvelgdama į vaikų amžių ir lytį, nesiekė pakeisti tėvų perduodamos informacijos vaikams.

¹¹ Jungtinėje Karalystėje LGBT+ istorijos mėnuo minimas kiekvienų metų vasarį (Schools Out United Kingdom, 2021).

Manytina, kad EŽTT šiame nutarime išryškino itin aktualią valstybių pareigos teikiant lytinį švietimą gairę – t. y. valstybės turi pareigą vykdyti lytinį švietimą, tačiau neturėtų bandyti pakeisti tėvų perduodamos informacijos ir (ar) vertybių. Šiuo atveju valstybė turi veikti kaip neutralus objektyvios informacijos apie lytiškumą teikėjas, bet turi nesikišti į šeimos gyvenimą.

Lytinio švietimo teisinė problema tampa dar sudėtingesnė, kai kalbame apie švietimo įstaigas, kurių savininko teises įgyvendina religinės organizacijos. Tokiose įstaigose kyla šie pagrindiniai klausimai, susiję su LGBT+ vaikų teisėmis: 1) ar būtina religinėse švietimo įstaigose dėstyti LGBT+ temas; 2) ar religinės švietimo įstaigos turi teisę dėstyti neigiamą nuomonę LGBT+ temomis (Vanderbeck, R. M., Jognson, P., 2015, p. 170-171).

Nagrinėjant pirmąją problemą, anot JT Vaiko teisių komiteto, yra svarbu suprasti valstybės pareigų turinį – t. y. komitetas laikosi pozicijos, kad valstybė turi pareigą šviesti vaikus lytinėmis temomis, tačiau nenurodo tikslių būdų (CRC, 2003). Todėl gali būti laikoma, kad vaikas neprivalo gauti visavertės ir išsamios informacijos per formalų švietimą, jei valstybė pasirūpina, kad vaikas tokį švietimą gautų kitais būdais. Nors, žinoma, tai įgyvendinti daug sudėtingiau, nei vykdyti lytinį švietimą kaip formalaus ugdymo sudedamąją dalį.

Pasitelkiant Lietuvos pavyzdį galima pamatyti, kad religinės švietimo įstaigos turi diskreciją, kaip vykdyti veiklą. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje 8 straipsnis nurodo, kad „Katalikų Bažnyčia turi teisę steigti įvairių tipų ir pakopų švietimo įstaigas ar būti viena iš jų steigėjų. <...> Šiose institucijose ugdoma pagal katalikišką doktriną, o bendrojo lavinimo dalykų mokoma pagal Lietuvos Respublikos kompetentingos institucijos patvirtintą programą.“ Įdomu atkreipti dėmesį ir į tai, kad Lygių galimybių įstatymo galiojančioje redakcijoje nurodoma, kad įstatymas netaikomas „mokant tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų tikybos, švietimo programų, vadovėlių ir mokymo priemonių turiniui“.

Kalbant apie galimybę dėstyti turinį, kuris galėtų būti laikomas neigiamu LGBT+ asmenų atžvilgiu, galima pasitelkti EŽTT praktiką kaip pagrindą analizei. EŽTT byloje *Vejdeland ir kiti prieš Švediją* (2012) nagrinėjo situaciją, kurioje pareiškėjai skundėsi, kad jų nuteisimas dėl lankstinukų, kurių turinys buvo neigiamas ir nukreiptas prieš homoseksualius asmenis (pvz., juose buvo teigiama, kad homoseksualūs asmenys yra

kalti dėl ŽIV ir AIDS plitimo), platinimo pažeidė jų saviraiškos laisvę. Sprendime EŽTT pritaikė įprastą valstybės veiksmų „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ testą ir pripažino, kad pareiškėjų saviraiškos laisvė nebuvo pažeista. EŽTT atkreipė dėmesį, kad lankstinukai buvo platinami mokiniams, kurie dėl savo amžiaus yra jautrūs tokiai informacijai, pažymėta, kad mokiniai negalėjo atsisakyti juos gauti. Taip pat pažymėta, kad naudodamasis saviraiškos laisve asmuo turi suvokti ir savo pareigas neskleisti itin įžeidžiančių teiginių, kurie gali pažeisti kitų asmenų teises (*Vejdeland ir kiti prieš Švediją*, 2012, §50-60).

Todėl, nors ir suprantant būtinybę subalansuoti saviraiškos bei religijos laisves ir LGBT+ vaikų interesus, pagal analogiją nebūtų galima laikyti, kad religinės švietimo įstaigos galėtų savo švietimo įstaigose skleisti tokį turinį, kuris būtų laikomas neigiamu LGBT+ asmenų atžvilgiu. Pirmiausia taip užtikrinama, kad LGBT+ vaikai nepatirtų nepagrįsto jų interesų nepaisymo, ir taip pat apsaugomas platesnės demokratinės visuomenės interesas, kad nebūtų skatinama neapykanta. Tokios pat nuomonės laikosi ir Europos socialinių teisių komitetas (ECSR, 2009, §60-62).

Lytinio švietimo atveju, kai kalbama apie LGBT+ vaikų teisę gauti tinkamą informaciją, paminėtina, kad tokia situacija, kai apie LGBT+ temas lytinio ugdymo metu nedėstoma, autoriaus nuomone, atitinka netiesioginės diskriminacijos apibrėžimą. T. y. bendra politika, kuri taikoma visiems vienodai, nepagrįstai neigiamai paveikia konkrečią grupę (Rodoljub, 2013, p. 65-66) – šiuo atveju LGBT+ vaikus. Be visapusiško lytinio švietimo LGBT+ vaikams tampa sudėtingiau suvokti savo lytinių ir reprodukcinę teisių turinį, tinkamai vystytis, nesudaromos sąlygos vaikams suvokti saugaus ir pagarbaus elgesio modelių. Pvz., aseksualūs¹² vaikai gali jaustis nevisaverčiai ar sergantys dėl savo tapatybės nesuvokimo (GLAAD, 2020; AVEN, 2021a).

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad LGBT+ vaikai, kaip ir bet kurie kiti vaikai, turi teisę į lytinį švietimą. Lytinis švietimas yra itin svarbus vaikų vystymuisi ir apsaugo juos nuo pavojų, kurie gali kilti vaikų neinformavus lytiškumo klausimais. Nepaisydamas oponentų kritikos dėl neegzistuojančių detalių tarptautinių dokumentų ar nuomonės, kad dėstant LGBT+ turinį yra pažeidžiamos tėvų teisės, JT Vaiko teisių komitetas nustatė aiškų standartą, kad vaikai turi teisę gauti lytinį švietimą nepaisant jų tėvų sutikimo ar nesutikimo, ir tai užtikrinti yra valstybės pareiga. Aiškinant JT Vaiko teisių konvenciją

¹² Aseksualumas – skėtinis terminas, apibūdinantis seksualinę orientaciją, kai asmuo nejaučia seksualinio potraukio arba jaučia nestiprų seksualinį potraukį (The Trevor project, 2021; AVEN, 2021b; Stonewall, 2021).

sistemiškai, akivaizdu, kad lytinio ugdymo turinys turi būti nediskriminuojantis LGBT+ asmenų atžvilgiu ir suteikiantis LGBT+ vaikams tinkamą lytinį išsilavinimą, nepaisant to, ar lytinio švietimo turinys yra perteikiamas formaliojo švietimo programoje ar kitais būdais. Tais atvejais, kai ugdymo turinys neatitinka nediskriminavimo principo (t. y. ugdymo turinys pasisako neigiamai LGBT+ asmenų atžvilgiu), valstybė turi teisę ir pareigą traukti asmenis atsakomybėn dėl neapykantos kalbos, taip užtikrindama demokratinės visuomenės vertybių viršenybę. Valstybė turi veikti kaip neutralus objektyvios informacijos teikėjas, tačiau neturėtų kištis į šeimos gyvenimą ir riboti tėvų galimybių perduoti informaciją ir (ar) tam tikras vertybes.

3. LGBT+ vaikų privataus ir šeimos gyvenimo apsauga

Valstybės turi pozityvias pareigas užtikrinant vaikų galimybę naudotis teise į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Nors teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą yra itin plati, šiame darbe analizuojami keli šios teisės aspektai, kurie yra itin glaudžiai susiję su LGBT+ vaikų interesais. Nagrinėjama sutikimo su lytiniais santykiais amžiaus problematika dėl kai kurių valstybių sprendimo taikyti skirtingą amžiaus cenzą tos pačios lyties asmenų santykiams bei skirtingų lyčių asmenų santykiams. Taip pat nagrinėjama translyčių asmenų problematika, ypatingą dėmesį skiriant galimybei pasikeisti lyti nepilnamečiams, galimybei neidentifikuoti savęs nei su viena iš lyčių ir tarplyčių (angl. *intersex*) vaikų teisėms, kvestionuojamas teisėje plačiai įtvirtintas lyties binariškumas, kuris veikia LGBT+ vaikų teises.

3.1. Sutikimo amžius

Kalbant apie žmogaus seksualumą, sutikimas (angl. *consent*) reiškia sutikimą su lytiniais santykiais. Toks sutikimas turi būti informuotas ir tikslus, o pats asmuo turi turėti galimybę sutikimą duoti laisva valia. Įprastai galimybė išreikšti valią yra apibrėžta valstybės civilinėje teisėje (Coupet, S. M., Marrus, E., 2015, 31-33 p.). Kai tai susiję su seksualumo aspektais, būtina atsižvelgti ir į baudžiamąją teisę, kadangi valstybės nacionalinėje teisėje įprastai bus įtvirtintos nusikalstamų veikų sudėtyms, susijusius su sutikimo nedavimu arba sutikimo amžiumi. Equaldex (2021) duomenimis, kai kurios valstybės yra nusprendusios taikyti nevienodą sutikimo amžių skirtingiems lytiniais santykiams, todėl kyla LGBT+ asmenų lygybės problematika. Pvz., nevienodą sutikimo amžių vis dar taiko tokios valstybės kaip Indonezija, Madagaskaras.

Istorinis pavyzdys, kuris leidžia geriau suprasti, kaip žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvės ir neliečiamumo apsaugoje pasireiškia sisteminė LGBT+ asmenų diskriminacija, yra Jungtinė Karalystė (toliau – JK). 1967 m. legalizavus tos pačios lyties (vyrų) lytinius santykius JK, tokiems santykiams buvo nustatytas 21 metų sutikimo amžius. Tuo pačiu metu sutikimo amžius heteroseksualiems lytiniais santykiams buvo 16 m. Devintajame dešimtmetyje JK tai buvo bene labiausiai aptarinėjama problema, susijusi su LGBT+ teisėmis. 1994 m. sutikimo amžius buvo pakeistas iš 21 m. į 18 m. ir, galiausiai, 2000 m. amžius buvo visiškai sulygintas. Kaip ir kitose valstybėse, tokį ilgą kelią iki teisinės lygybės lėmė sociologiniai, medicininiai ir susiję debatai, kuriuose diskutuota, pirmiausia, apie vaiko interesų užtikrinimą. Sutikimo amžiaus sulyginimo

oponentai įprastai teigia, kad vaikų seksualinė tapatybė formuojasi ilgiau, nei iki 16 m., tačiau medicinos mokslo duomenys rodo, kad seksualinė tapatybė susiformuoja anksčiau (Waiter, M., 2003, 638, 645 p.). Būtent ši diskusija ir yra sutikimo amžiaus problematikos esmė – t. y. būtina nubrėžti tarptautinių žmogaus teisių standartų ribas tarp geriausių vaiko interesų, žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvės ir neliečiamumo apsaugos bei LGBT+ grupės teisių užtikrinimo bei lygybės. Nors tokio balanso ieškojimas gali pasirodyti keistas, būtina suprasti, kad šios vertybės nėra priešprieša viena kitai, jos turi būti užtikrinamos kartu.

Pirmiausia svarbu priminti, kad valstybės turi pareigą saugoti visus vaikus nuo bet kokios formos smurto, įskaitant ir seksualinį smurtą (CRC, 2011). Kaip yra pažymėjęs JT Vaiko teisių komitetas, paauglystė – periodas, kai vaikas susiduria su greitais fiziniais, kognityviniais ir socialiniais pokyčiais, įskaitant seksualinę ir reprodukcinę brandą. Vaikai šiuo laikotarpiu susiduria su naujais iššūkiais, taip pat ir su iššūkiu suvokti savo individualią tapatybę bei savo seksualumą. Vaiko teisės apima ir teisę augti bei vystytis saugioje ir vaiką palaikančioje aplinkoje. Tai apima ne tik saugią aplinką šeimoje, tarp bendraamžių ir mokykloje, tačiau ir platesniame kontekste – tam įtakos turi medija, nacionalinio ir savivaldos lygmenų politika bei teisinis reglamentavimas (CRC, 2003). Netinkama vaikų apsauga nuo seksualinio smurto gali lemti trumpalaikes ir ilgalaikes pasekmes vaikų sveikatai, vystymosi ir elgesio sutrikimus (CRC, 2011).

Taigi, akivaizdu, kad vaikų apsauga yra itin svarbi, svarbu ir tai, kad vaiko teisės turi būti užtikrinamos atsižvelgiant į nediskriminavimo principą, kuris, *inter alia*, apima seksualinę orientaciją ir sveikatos būklę (pvz., ŽIV, AIDS statusą). Tais atvejais, kai nediskriminavimo principas nėra užtikrinamas, vaikai patiria didesnę riziką susidurti su išnaudojimu bei smurtu (CRC, 2003).

Kaip ir aptarta antroje darbo dalyje apie LGBT+ turinio sklaidos ribojimus, neretai LGBT+ teisių ribojimams naudojami argumentai, susiję su būtinumu apsaugoti visuomenės moralę. Su tokia argumentacija susidūrė ir EŽTT bylose *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* (1981) ir *Norris prieš Airiją* (1988).

Šiose bylose EŽTT konstatavo, kad vien teisės akto, draudžiančio homoseksualius lytinius santykius, egzistavimas lemia tęstinį teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą ribojimą, kuris nėra būtinas demokratinėje visuomenėje ir nėra proporcingas siekiamam tikslui.

EŽTT tiesiogiai sprendė šį klausimą bylose *S. L. prieš Austriją* (2003), *L. ir V. prieš Austriją* (2003) bei *B. B. prieš Jungtinę Karalystę* (2004). Visose bylose EŽTT laikėsi vienodos argumentacijos linijos – nėra jokio loginio pagrindimo, kodėl tik tam tikra paauglių amžiaus grupė turi būti saugoma nuo specifinių lytinių santykių, kai tokie patys principai netaikomi paauglių apsaugai nuo heteroseksualių lytinių santykių. Bylose pripažinta, kad Austrija ir JK pažeidė teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą kartu su diskriminacijos draudimu.

Šiems teisiniams iššūkiams spręsti siūlomi įvairūs sprendimai. Pradedant sutikimo amžiaus suvienodinimu ir baigiant sutikimo amžiaus pašalinimu. Kai kuriais atvejais siūloma įvesti dar sudėtingesnius kriterijus. Pvz., taikyti modelį, kai vertinant konkrečią situaciją būtų atsižvelgta ne tik į amžių, tačiau ir į tokius kriterijus kaip: 1) vaiko patirtis; 2) ar egzistavo galios disbalansas; 3) ar situacija gali sukelti rimtų pasekmių vaikui (Coupet, S. M., Marrus, E., 2015, 59-61 p.).

Plačiąja prasme, siekdamas saugoti vaikus nuo smurto, JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia tarptautinių žmogaus teisių standartų taikymo svarbą, įskaitant atitinkamų tarptautinių sutarčių ratifikavimą (Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinius protokolus, regionines žmogaus teisių sutartis, Neįgaliųjų teisių konvenciją ir jos fakultatyvųjį protokolą, Konvenciją prieš kankinimą ir kitą žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą), nacionalinės teisinės sistemos peržiūrą, užtikrinant visų formų smurto prieš vaikus uždraudimą ir adekvačias sankcijas smurtautojams. Taip pat pabrėžiama ir neteisinių priemonių svarba: socialinės programos, strateginis planavimas, duomenų rinkimas ir kita (CRC, 2011).

Akivaizdu, kad vaikų apsauga nuo bet kokio smurto yra itin svarbus klausimas, kuris neturėtų būti kvestionuojamas dėl galimų smurto padarinių. Tačiau apsauga nuo seksualinio smurto turi būti nediskriminuojanti LGBT+ bendruomenės. Svarbu, kad valstybės užtikrintų, kad taikant vaikų apsaugą nuo seksualinio smurto nebūtų pažeista teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą kartu su diskriminacijos draudimu, taikant nelygų sutikimo su lytiniais santykiais amžių. Manytina, kad amžius yra pagrindinis ir efektyvus kriterijus siekiant užtikrinti bendrąją (teisiškai abstrakčią ir visuotinę) vaiko teisių apsaugą, tačiau papildomi kriterijai (pvz., analizė dėl galios santykių egzistavimo tarp vaiko ir kito asmens, konkrečių vaiko aplinkybių ir ankstesnės patirties įvertinimas) gali būti taikomi teisme, nagrinėjant konkrečias bylas ir siekiant geriausiai įvertinti konkretaus vaiko situaciją.

3.2. Teisė pasikeisti lytį

Teisė pasikeisti lytį, kaip esminis transseksualių asmenų siekis, yra plačiai pripažįstama teisė. Net pats EŽTT per savo veiklos metus šiuo klausimu pakeitė nuomonę. Pradžioje, byloje *Rees prieš Jungtinę Karalystę* (1986), EŽTT nenustatė Konvencijos 8 straipsnio (Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) pažeidimo, nes tai būtų pareikalavę itin didelių teisės sistemos pokyčių, nors ir tuo metu EŽTT jau pripažino iššūkius ir pažymėjo, kad situacija turi būti stebima (*Rees prieš Jungtinę Karalystę*, 1986, §44-47). EŽTT pozicija pasikeitė kertine laikomoje byloje *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* (2002), kurioje pripažintas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas, nes valstybė nepripažino pareiškėjos pakeistos lyties (*Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*, 2002, §84-85, 89-93). EŽTT šios pozicijos laikosi ir iki šiol, pvz., sprendime *X. ir Y. prieš Rumuniją* (2021) teismas pripažino, kad lyties keitimo operacija nėra reikalinga, kad valstybė turėtų pareigą pripažinti pakeistą lytį. Tačiau šie itin aiškūs tarptautiniai translyčių asmenų teisių standartai egzistuoja tik kalbant apie pilnamečius asmenis ir plačiau toliau nebus analizuojami. Šioje darbo dalyje aptariami būtent transseksualių vaikų teisių aspektai bei jų galimybės pasinaudoti lyties keitimo procedūromis ir gauti teisinį pakeistos lyties pripažinimą.

Lyties disforija (angl. *gender dysphoria*) diagnozuojama vaikams, kuriems gimimo metu buvo priskirta viena (biologinė) lytis, tačiau jie identifikuoja su kita lytimi (Human Rights Campaign, 2021). Transseksualumas nebėra laikomas psichiniu sutrikimu, tik pripažįstama, kad šiems asmenims reikalinga pagalba ir papildomos sveikatos priežiūros paslaugos (WHO, 2021). Nesuteikiant jokios pagalbos transseksualiems vaikams, jie gali susidurti su problemomis mokykloje ir socialiniame gyvenime, tai gali lemti psichologines ir emocines problemas (Human Rights Campaign, 2016, p. 7). Akivaizdu, kad aktyvių veiksmų nesiėmimas, kai vaikas jaučiasi blogai dėl savo lyties, neatitinka geriausių vaiko interesų.

Nevyriausybinių organizacijų nuomone, transseksualiems vaikams gali padėti emocinė ir psichologinė pagalba, tačiau neretai vaikams taip pat reikalingos lyties keitimo procedūros (jei vaikas yra pasiekęs lytinę brandą). Tuo atveju, jei vaikas dar nėra pasiekęs lytinės brandos, medicininė intervencija nėra būtina ir užtenka pakeisti socialinius aspektus, pvz., vartoti vaikui priimtina vardą, priimtinus įvardžius ir panašiai. Itin svarbu, kad būtent pats vaikas būtų šio pasikeitimų proceso lyderis (Human

Rights Campaign, 2016, p. 7, 9). Be jokios abejonės, tai atitinka Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintą vaiko teisę būti išklausytam.

Pažymėtina, kad vaikams, kuriems yra prasidėjusi lytinė branda, tik socialinių pokyčių gali nepakakti tam, kad jie jaustųsi patogiai. Čia susiduriama su pagrindiniu teisiniu iššūkiu – geriausių vaiko interesų užtikrinimo, tėvų požiūrio, teisinių ir medicininių pasekmių (ne)grįžtamumo balanso užtikrinimu. Nevyriausybinė organizacija „Human Rights Campaign“ puikiai iliustruoja lyties keitimo būdus ir kaip jie gali paveikti atitinkamo amžiaus vaikus:

1 lentelė. **Lyties keitimo galimybės**

	Pavyzdžiai	Amžius	(Ne)grįžtamumas
Socialiniai aspektai	Išvaizdos pokyčiai, vardo ir įvardžių pakeitimas	Bet kuris amžius	Grįžtama
Brandos blokatoriai¹³	Medicininį preparatų naudojimas lytinės brandos sustabdymui	Ankstyva paauglystė	Grįžtama
Hormonų terapija	Hormonų preparatų vartojimas	Vėlyva paauglystė ir pilnametystė	Grįžtama iš dalies
Operacija	Krūtinės, lytinių organų ar kitos kūno operacijos	Vėlyva paauglystė ir pilnametystė	Negrįžtama
Teisinis lyties pakeitimas	Lyties, vardo, asmens kodo pakeitimas dokumentuose (pvz., pase)	Bet kuris amžius	Grįžtama

Šaltinis: Human Rights Campaign, 2016, p. 10

Nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tik teisinis lyties pakeitimas yra teisinis klausimas – iš tiesų taip nėra. Manytina, kad medicininės intervencijos gali turėti žymios įtakos tolesniam vaiko gyvenimui, todėl valstybės turi pareigą užtikrinti, kad vaikas nenukentėtų. Vienintelis iš lentelėje pateiktų veiksmų, į kurį teisė neprivalo kištis – socialiniai aspektai, kurie apsprendžia, kaip asmuo turi atrodyti, kaip jis bendrauja ir t. t.

Manytina, kad vaikams medicininės procedūros, susijusios su lyties keitimu, turėtų būti atliekamos tik tada, kai nustatoma, kad būtent jos atlikimas, o ne susilaikymas nuo jos,

¹³ Brandos blokatoriai – medicininiai preparatai, kurie sustabdo lytinę brandą, blokuodami hormonus asmens kūne (Planned Parenthood, 2021a).

atitinka geriausias vaiko interesus. Pvz., svarbu suprasti, kad, atlikus lytinių organų operaciją, tokia procedūra nėra grįžtama, o hormonų vartojimas savo efektais gali būti grįžtamas tik iš dalies. Todėl kiekvieno vaiko situacija turi būti vertinama individualiai, vaikas turėtų turėti galimybę išsakyti savo nuomonę ir būti išklausomas.

Svarbus įrankis transseksualių vaikų gyvenime yra brandos blokatoriai – šie preparatai leidžia sustabdyti kūno pokyčius, kurie yra įprasti lytinės brandos metu, pvz., iki to laiko, kai vaikas pats savarankiškai galės apsispręsti dėl tolesnių medicininių procedūrų, siekdamas pasikeisti lytį, arba, kai nuspręs atsisakyti lyties keitimo ir nutraukti brandos blokatorių vartojimą taip leisdamas įvykti įprastiems kūno procesams, tik vėliau (Beattie, C., 2021, p. 1). Manytina, kad tai bene mažiausia galima intervencija, kuri dažnai atitiks ir proporcingumo principą, ypač jei manoma, kad vaikas galbūt nėra apsisprendęs atlikti lyties keitimo arba negali pilnai suformuoti savo nuomonės šiuo klausimu. Svarbu paminėti, kad šioje tarptautinio standarto vystymosi stadijoje dėl vykstančių medicininių ir teisinių diskusijų skirtingose valstybėse vis dar nėra aišku, ar hormonų blokatoriai taps geriausiu įrankiu užtikrinant transseksualių vaikų interesus, tačiau aišku, kad nereikėtų nuvertinti vaikų galimybių suvokti pasekmes ir išsakyti savo nuomonę lyties (keitimo) klausimais (Beattie, C., 2021, p. 2-5; Rew, L. et al, 2021).

Kalbant apie teisinę lytį, svarbu suvokti, kad socialinės normos, kurios reguliuoja mūsų kasdienį elgesį, iš dalies yra įtvirtintos ir teisėje, pvz., asmens dokumentuose. Lietuvoje asmens dokumentai nurodo net kelis duomenis, kurie nurodo asmens lytį: vardas ir pavardė (jei jie yra lietuvių k. ar kitos kalbos, nurodančios lytį, kilmės), lyties žymeklis (Lietuvoje egzistuojantys tik M ir V žymekliai) bei asmens kodas, kurio vienas skaitmuo nurodo ir asmens lytį. Todėl neretai transseksualiems vaikams tampa svarbu, kad jų lytis būtų pripažinta ne tik socialiai, tačiau ir teisiškai. Pozityvus pavyzdys yra Norvegija, kuri nuo 2016 m., priėmus įstatymą, leidžia paaugliams nuo 16 metų savarankiškai pasikeisti lytį, nereikalaujant jokių medicininių procedūrų. O vaikams nuo 6 iki 16 metų tą leidžia padaryti su tėvų sutikimu (Sørli, A., 2015, p. 354; Kilden, 2017). Tai iš esmės atitinka EŽTT ir JT institucijų formuojamą standartą, kad valstybės turi pozityvias pareigas užtikrinti pagarbą privačiam asmens gyvenimui, įskaitant žmogiškąjį orumą ir, tam tikrais atvejais, gyvenimo kokybę (*L. prieš Lietuvą*, 2007, §56; CRC, 2016, §4; CRC, 2003). Pastebėtina, kad Lietuvoje šiuo metu vėl pradedamos diskusijos dėl lyties keitimo reglamentavimo, įskaitant galimybę lytį pasikeisti asmenims nuo 16 m., o su tėvų leidimu – ir nuo 14 m. (TV3, 2021).

Manytina, kad kitų subjektų (pvz., mokyklos) pareigos transseksualių vaikų atžvilgiu taip pat priklauso nuo realaus teisinio reglamentavimo egzistavimo. Vaikui (asmeniui) teisiškai pakeitus lytį, jam turi būti sudaromos tokios pat sąlygos lygiai kaip ir kitiems tos lyties, su kuria jis identifikuojasi, asmenimis, kitaip bus pažeistas nediskriminavimo principas lyties tapatybės pagrindu. Būtina suprasti, kad visuomenės struktūros ir elgesio modelio pokyčiai yra ir bus būtini siekiant užtikrinti transseksualių vaikų teises, tačiau, kaip yra pažymėjęs EŽTT, yra pagrįsta tikėtis, kad visuomenė turėtų toleruoti tam tikrus pokyčių sukeltus nepatogumus tam, kad kiti asmenys (šiuo atveju – transseksualūs asmenys) galėtų oriai gyventi save identifikuodami su pasirinkta lytimi (*Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*, 2002, §91). Kai analizuojamas ne teisinis lyties pakeitimas, o tik socialinis (pvz., vaiko prašymas vartoti kitos lyties vardą ir įvardžius), manytina, kad tai savaime nesukuria kitiems asmenims jokios teisinės pareigos, tačiau dėl kitų socialinių (moralinių) normų reikia gerbti asmens pasirinkimą ir, kiek tai įmanoma, sudaryti tinkamas sąlygas realizuoti savo tapatybę.

Svarbu pastebėti, kad medicininių procedūrų reikalavimas, kad asmuo galėtų teisiškai pasikeisti lytį, yra neatitinkantis tarptautinių žmogaus teisių standartų (pvz., bylose *S. V. prieš Italiją* (2018); *X. ir Y. prieš Rumuniją* (2021)). Nors EŽTT praktika apima pilnamečius asmenis, nėra pagrindo manyti, kad EŽTT laikytųsi kitokio požiūrio transseksualių vaikų atveju, ypač turint omenyje didesnę vaikų pažeidžiamumą.

Nors nei vienas tarptautinis žmogaus teisių dokumentas tiesiogiai neįtvirtina teisės pasikeisti lytį, juolab vaiko teisės pasikeisti lytį, žmogaus teisių dokumentai (pvz., Vaiko teisių konvencija (CRC, 2003), Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (*inter alia*, *R. S. prieš Vengriją*, 2019, §56-58)) įtvirtina pagrindinius principus – kūno neliečiamumas ir vientisumas, nediskriminavimas, asmens pagrindinių poreikių patenkinimas, asmens autonomija (Sørlie, A., 2015, p. 357). Manytina, kad tarptautinis standartas reikalauja, kad teisė pasikeisti lytį turi būti užtikrinama kaip pagarbos asmens teisei į privatų gyvenimą ir teisei save apibrėžti dalis. Neabejotina, kad teisės save apibrėžti ribos egzistuoja, tačiau jos turi būti vertinamos kiekvienu atveju individualiai – galimybė save apibrėžti turėtų būti ribojama tik tada, kai tai gali riboti kitų asmenų teises ar kai egzistuoja pagrįstas ir aukštesnis visuomenės interesas. Primintina, kad ir JT Vaiko teisių komitetas yra pripažinęs translyčių ir transseksualių vaikų pažeidžiamumą, todėl šiems reikalingos papildomos priemonės ir apsauga (CRC, 2011, §72).

Nors apibendrinant ir negalima teigti, kad šiuo metu jau egzistuoja aiškus valstybių sutarimas, kaip turi būti užtikrinamos transseksualių vaikų teisės, akivaizdu, kad jų neužtikrinimas neatitinka geriausių vaiko interesų, kuriuos valstybės visada turi užtikrinti. Lyties keitimo procedūrų neegzistavimas vaikams gali sukelti neigiamų emocinių, psichologinių ir fizinių pasekmių, tad tai gali kenkti tinkamam vaiko vystymuisi. Tikėtina, kad tarptautinių organizacijų praktika toliau vystysis pozityvia kryptimi ir transseksualių vaikų interesai bus vis labiau užtikrinami, pirmiausia suteikiant jiems galimybę pasikeisti savo teisinę lytį (pvz., keičiant vardą, asmens dokumentus), taip pat svarbu, kad būtų užtikrintos ir vaikų galimybės gauti atitinkamą medicininę pagalbą, jei to pageidauja pats vaikas ir su tuo sutinka tėvai, priklausomai nuo vaiko amžiaus ir galimybės išreikšti savo nuomonę ir (ar) priimti atitinkamus sprendimus. Tikėtina, kad valstybių praktika vystysis taip, kad tam tikros medicininės procedūros bus prieinamos tik nuo tam tikro amžiaus, pvz., hormonų blokatoriai nuo ankstyvo amžiaus (iki lytinės brandos), o lyties keitimo operacijos nuo vėlesnio amžiaus. Pažymėtina, kad vykstančioms diskusijoms reikia daugiau laiko, nes standartui reikalingas teisinis ir medicininis konsensusas.

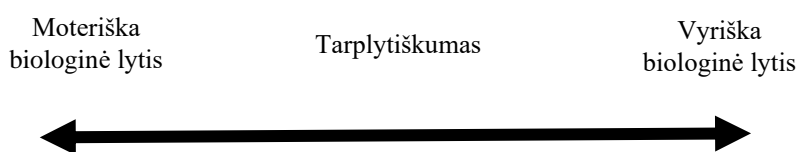
3.3. Lyties binariškumas: tarplyčių ir belyčių vaikų teisės

Valstybių teisinės sistemos paprastai įtvirtina binarinę lyties sąvoką, kuri yra siejama su biologine asmens lytimi, t. y. egzistuoja tik vyrai ir moterys. Nors toks suvokimas kai kuriais atvejais gali būti pateisinamas įprastame gyvenime, taip pat nagrinėjant translyčių vaikų problematiką (atsižvelgiant į tai, kad translyčiai įprastai nori pakeisti lytį iš vienos į kitą), tačiau, analizuojant ir suvokiant lyties kompleksiskumą, tampa aišku, kad nelanksti teisinė lytis gali lemti diskriminaciją. Kaip yra pažymėjusi Vokietijos etikos taryba, teisinė lytis kartais bando klasifikuoti tai, kas natūraliai gamtoje neegzistuoja (FRA, 2015, p. 2). Būtent teisinės lyties griežtumas gali lemti tarplyčių ir nebinarinių vaikų teisių pažeidimus.

Tarplyčiai (angl. *intersex*) vaikai – vaikai gimę su biologiniais bruožais, kurie neatitinka tradicinių vyriškos ar moteriškos biologinės lyties apibūdinimų. Nepaisydami šių bruožų gydytojai gimimo metu vis tiek priskiria kūdikiui vyrišką ar moterišką biologinę (teisinę) lytį. Tarplyčiai gali turėti įvairių išskirtinių bruožų, pvz., lytinių organų pokyčiai, įvairios chromosomų kombinacijos ir kita. Taip pat svarbu suprasti, kad kartais vaiko buvimas tarplyčiu ne visada bus aiškus iškart gimus, atitinkami bruožai gali pasireikšti ir vėliau gyvenime, pvz., prasidėjus lytinei brandai. Gimus tarplyčiui vaikui neretai atliekama lytinių organų operacija, kuria pakeičiami lytiniai organai, kad šie savo

išvaizda atitiktų medicininius standartus. Manoma, kad JAV tokių vaikų gimsta 1–2 iš 100 (Planned Parenthood, 2021b). Taigi, pagrindinė teisinė problema tarplyčių vaikų atveju – medicininė intervencija, kai tai nėra būtina, siekiant normalizuoti vaiko išvaizdą. Taip pat tarplyčiams asmenims aktualios kitos problemos, kurios gali būti aktualios ir transseksualiems vaikams (pvz., vardo ir pavardės keitimas biologinės lyties ir lyties tapatybės nesutapimo atvejais) bei nebinariniams vaikams (pvz., neutralaus lyčiai žymeklio egzistavimo poreikis).

1 paveikslas. **Biologinės lyties spektras**

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Stonewall, 2021; Planned Parenthood, 2021b

Belyčiai (nebinariniai) vaikai, t. y. vaikai, kurie savęs neidentifikuoja nei su vyriška, nei su moteriška lytimi, dažnai apskritai atmetant idėją, kad egzistuoja tik dvi lytys. Tokie vaikai dėl savo tapatybės patiria diskriminaciją, neretai todėl, kad valstybė nepripažįsta tokios tapatybės, pvz., asmens dokumentuose neleidžiama nurodyti lyčiai neutralaus žymeklio.

Analizuojant tarplyčių asmenų teises, FRA pažymi, kad tarplyčiams vaikams svarbios asmens vientisumo, privataus ir šeimos gyvenimo gerbimo, šeimos kūrimo teisės. Taip pat svarbu, kad būtų atsižvelgiama į vaiko geriausias interesus ir kad būtų užtikrinamas nediskriminavimo principas. Pvz., Italijos bioetikos komitetas pažymėjo, kad tarplyčių asmenų problemos neturėtų būti suprantamos tik kaip grynai medicininės, dėl pagalbos turėtų būti sprendžiama kiekvienu atveju atskirai, atsižvelgiant į geriausias vaiko interesus ir vengiant nereikalingos medicininės intervencijos iki tol, kol pats vaikas gali išreikšti sutikimą, gavęs reikalingą informaciją sprendimui priimti (FRA, 2015, p. 2).

Įdomu tai, kad tarplyčiai vaikai neretai susiduria su pirmuoju gyvenime teisiniu iššūkiu iškart gimę – t. y. registruojant gimimo faktą. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 24 straipsnis (1966) numato, kad „kiekvienas kūdikis turi būti įregistruotas tučtuoju po gimimo ir privalo turėti vardą“. Anot CCPR (1989, §7), ši pareiga valstybėms numatoma siekiant sumažinti vaiko pagrobimo, prekybos žmonėmis ir panašias rizikas.

Daugumoje ES valstybių vaikui priskiriama moteriška arba vyriška lytis – šį sprendimą priima gydytojai ir (ar) tėvai. Tokio sprendimo poreikis ir teisinis reglamentavimas neretai priverčia išlaikyti teisinės lyties apibrėžimą, ypač turint omenyje, kad tik dalyje ES valstybių galima atidėti gimimo fakto registravimą (FRA, 2015, p. 4). Abejotina, kad toks skubotas sprendimas dėl vaiko lyties, kai ji kelia abejonių, atitinka geriausius vaiko interesus.

Kai kuriose valstybėse leidžiama į gimimo liudijimą įrašyti, kad vaiko lytis yra nežinoma ar jos neįmanoma nustatyti (FRA, 2015, p. 4). Tačiau būtina suvokti, kad tokio fakto įrašymas nėra pakankamas siekiant užtikrinti vaiko interesus. Manytina, kad vaiko interesai gali būti užtikrinti tik tuo atveju, jei visa likusi teisinė sistema yra pritaikyta prie fakto, kad asmuo gali būti tarplytis ar nebinarinis, pvz., keliaujant, naudojantis sveikatos priežiūros paslaugomis ir kita.

Panašios pozicijos laikosi ir JT specialieji pranešėjai, kurie yra analizavę tarplytiškumo medicininius iššūkius. Dar 2013 m. specialusis pranešėjas dėl kankinimo ir kito žiauraus, nežmoniško ir žeminančio elgesio ar baudimo savo ataskaitoje pažymėjo, kad lyties organus normalizuojančios operacijos retai yra būtinos mediciniškai, jos yra stigmatizuojančios ir gali sukelti žymios žalos, įskaitant ilgalaikes pasekmes vaiko sveikatai. Šios operacijos gali būti atliktos be vaiko ir tėvų sutikimo. Atsižvelgiant į tai, kad kankinimo uždraudimas yra absoliuti, *jus cogens*, teisė, valstybėms yra rekomenduojama panaikinti teisės aktus, leidžiančius atlikti tokias operacijas be asmens ir (ar) tėvų žinios (Žmogaus teisių taryba, 2013, §76-77, 82, 88). Tokios operacijos Vokietijos lygybės ministerijos buvo prilygintos moterų lytinių organų žalojimui (FRA, 2015, p. 6). Moterų lytinių organų žalojimas pripažįstama kaip moterų teisių pažeidimas (CEDAW, 1990; Stambulo konvencijos 38 str.).

Lyties žymeklis ir (ar) asmens kodas, jei šis identifikuoja asmens priskirtą (teisinę) lytį, nuo pat pirmųjų asmens gyvenimo dienų skirsto vaikus į teises lyties kategorijas (Sørli, A., 2015, p. 360). Tai gali kelti nepatogumų asmenims, kurie neidentifikuoja savęs su dokumentuose nurodyta lytimi. Todėl doktrinoje siūlomi du sprendimai – atsakyti teisinės lyties apskritai arba įvesti teisinėje sistemoje lyčiai neutralų „X“ žymeklį.

Teisinė lytis ir asmens kodas buvo sukurti siekiant lengviau identifikuoti asmenis, rinkti statistinius duomenis (pvz., siekiant atskirti asmenis su vienodu vardu ir pavarde). Tačiau šie argumentai jau šiuo metu gali būti atmetami, nes toliau vystantis

tarptautiniams LGBT+ teisių standartams vis mažiau reikšmės turi asmens lytis, pvz., asmuo turi teisę pasikeisti lytį be jokių medicininių intervencijų, tos pačios lyties porų santykiai turi būti pripažinti, asmens identifikavimui nėra būtina lytis (Sørlie, A., 2015, p. 378; *X. ir Y. prieš Rumuniją*, 2021, *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* [GC], 2013). Nevyriausybines organizacijos teigia, kad lytį identifikuojančios informacijos nurodymas dokumentuose neproporcingai apriboja teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą bei pažeidžia nediskriminavimo principą, nes ši informacija nėra būtina visuomenės funkcionavimui (TGEU, 2018a, p. 4). Neabejotina, kad valstybės, pasirinkusios tokį LGBT+ teisių užtikrinimo kelią, turėtų sistemiškai peržiūrėti savo teisinį reglamentavimą, *inter alia*, socialinės apsaugos, krašto gynybos ir kitų sričių teisės normas, susietas su lytimi.

Aptariant kitą variantą – t. y. lyčiai neutralaus žymeklio įvedimą, paminėtina, kad translyčiams asmenims atstovaujanti nevyriausybines organizacijos palaiko tokią galimybę, tačiau pabrėžia, kad galimybė identifikuoti save neutraliai turi būti plačiai prieinama, pvz., Vokietija, priėmusi įstatymą, kuris įtvirtina „trečiąją lytį“, sulaukė kritikos dėl nelanksčių sąlygų save identifikuoti su šia nauja lytimi (TGEU, 2018b), nors nevyriausybines organizacijos sveikino Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimą, kuris nurodė, kad Vokietijos Konstitucija saugo asmenis, kurie savęs neidentifikuoja kaip vyro ar moters ir kad nacionalinė teisė turi pripažinti tokią lyties tapatybę (TGEU, 2017). Tokia lyties žymeklio galimybė taip pat jau egzistuoja Maltoje ir Danijoje (TGEU, 2020). Žinoma, „trečiosios lyties“ įvedimas teisinėje sistemoje taip pat reikalautų sisteminės teisės normų, susijusių su lytimi, peržiūros.

Kol kas nėra aišku, kuris teisinis kelias siekiant užtikrinti LGBT+ vaikų teises yra geriausias, tačiau akivaizdu, kad bet kuris reikalaus žymių socialinių ir teisinių pokyčių valstybėse. Suvokiant tokių pokyčių rimtumą, aktualu prisiminti EŽTT mintį, kad yra pagrįsta tikėtis, kad visuomenė turėtų toleruoti tam tikrus pokyčių sukeltus nepatogumus tam, kad tam tikri asmenys galėtų oriai gyventi (*Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*, 2002, §91).

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad tarplyčių ir nebinarinių vaikų teisių užtikrinimo praktika vis dar yra nežymi, tačiau galima nubrėžti bendrąsias gaires, kaip šios srities teisės turėtų vystytis. Pirmiausia, tarplyčių ir nebinarinių vaikų teises veikia nusistovėjusi teisinė lyties praktika, kai lytis teisėje suvokiama tik kaip moteriška arba vyriška, o tai neatitinka dabartinių poreikių ir lemia atskirų visuomenės grupių sistemine diskriminaciją. Tarplyčių asmenų atveju svarbu, kad nebūtų atliekamos nebūtinės

medicininės operacijos, nes šios gali lemti negrįžtamus vaiko sveikatos pokyčius, o kai kuriais atvejais tai gali būti laikoma kankinimu, nežmonišku ar žiauriu elgesiu. Tokios operacijos turėtų būti draudžiamos. Taip pat svarbi tarpliciu ir nebinariniu vaikų teisiu dalis butu uztikrinta valstybems itvirtinus galimybę gimstant ir veliau gyvenime nurodyti, kad asmens lytis yra nebinarinė ar negali būti nustatyta, ar atsisakyti teisinės lyties apskritai. Žinoma, pritaikant ir likusią teisinę sistemą prie šių pokyčių, siekiant išvengti sisteminės asmenų diskriminacijos. Dabartinė nebinarinių asmenų teisių situacija neleidžia teigti, kad egzistuoja modelis, kurio valstybės turėtų laikytis, bet yra pagrįsta manyti, kad valstybės turės pritaikyti savo teisine sistemas ir socialinę struktūrą, nepaisydamos būsimų nepatogumų dėl šių pokyčių, kad būtų užtikrintas orus LGBT+ asmenų gyvenimas.

Išvados ir pasiūlymai

1. Nors Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei Jungtinių Tautų žmogaus teisių sutartys eksplicitiškai neįtvirtina lyties tapatybės bei seksualinės orientacijos kaip saugomų tapatybių, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Tautų žmogaus teisių institucijų (Žmogaus teisių, Vaiko teisių, Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetų) praktika rodo, kad šie tapatybės elementai turi būti saugomi, o LGBT+ vaikai turi teisę būti nediskriminuojami tiek viešajame, tiek privačiame gyvenime.
2. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Tautų žmogaus teisių institucijų (Komiteto prieš kankinimą, Žmogaus teisių komiteto) praktika, ryškėja standartas, kad valstybės ne tik pačios negali vykdyti konversijos terapijos, tačiau jos savo teisėje turėtų įtvirtinti konversijos terapijos taikymo vaikams draudimą, atsižvelgdamos į tai, kad konversijos terapija gali pažeisti tokias teises kaip teisė į gyvybę, kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimas, teisė į sveikatą ir kita.
3. LGBT+ vaikams yra itin svarbu gauti objektyvią informaciją apie savo tapatybę, kad jis galėtų vystytis ir suvokti save bei savo aplinką. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto praktika bei Pasaulio sveikatos organizacijos nuomone, galima daryti išvadą, kad valstybės turi pareigą užtikrinti, kad LGBT+ bendruomenės saviraiškos laisvė nebūtų nepagrįstai ribojama ir su LGBT+ susijęs turinys galėtų būti laisvai sklaidžiamas, taip pat valstybės turi užtikrinti objektyvų lytinį švietimą vaikams, *inter alia* LGBT+ temomis, neatsižvelgdamos į tai, ar tėvai sutinka, kad jų vaikas dalyvautų tokia švietime.
4. Valstybės turi pareigą gerbti LGBT+ vaikų privatų ir šeimos gyvenimą, todėl, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, valstybės negali nustatyti skirtingo sutikimo su lytiniais santykiais amžiaus tos pačios lyties asmenų lytiniais santykiams ir skirtingos lyties asmenų lytiniais santykiams, kitaip bus pažeistas nediskriminavimo principas.
5. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto praktika, valstybės turi pareigą užtikrinti geriausias vaiko interesus. Kol kas nėra aiškaus žmogaus teisių standarto dėl valstybių pareigų, kai vaikas nori pasikeisti lytį, kai yra tarplytis ar belytis, tačiau manytina, kad valstybės turi dėti visas pagrįstas pastangas, siekdamos atliepti šių vaikų poreikius, pvz., suteikiant galimybę pasikeisti asmens dokumentus, juose nurodant norimą lytį ar nenurodant lyties apskritai.

6. Atsižvelgdama į Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją bei Jungtinių Tautų Žmogaus teisių, Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių, Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetų išvadas, Lietuva turėtų imtis aktyvių veiksmų, kad būtų užtikrintos LGBT+ vaikų teisės, pirmiausia, tinkamai teisinėje sistemoje įtvirtinant apsaugą nuo diskriminacijos dėl lyties tapatybės, reglamentuojant lyties keitimo klausimus, uždraudžiant konversijos terapijos taikymą nepilnamečiams ir panaikinant abejotinos reikšmės Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas dėl šeimos apsaugos.

Šaltinių sąrašas

I. Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.
2. Vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995, 60-1501.
3. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolai Nr. 12 (2000). UNTS 2465 (p. 203).
4. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (1950). *Valstybės žinios*, 2011, 156-7390.
5. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje. *Valstybės žinios*, 2000, 67-2024.
6. Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996). *Valstybės žinios*, 2001, 49-1704.
7. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl pranešimų procedūros (2011). UNTS 2983.
8. Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (2011). UNTS 3010.

Europos Sąjungos teisės aktai

9. Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d.. OL C 306, p. 1.
10. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL C 202, p. 389.
11. 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės. OL 2004 m. specialusis leidimas, 20 skyrius, 1 tomas, p. 23.
12. 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. OL 2004 m. specialusis leidimas, 5 skyrius, 4 tomas, p. 79.

13. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
14. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 50-1432.
15. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 2002, 91-3890.
16. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 114-5115.
17. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2020 m. gruodžio 10 d. įsakymas Nr. A1-1256 „Dėl Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo“. *TAR*, 2020, 26877.
18. Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. XIV-206 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo II (pavasario) sesijos darbų programos patvirtinimo“. *TAR*, 2021, 5869.

II. Specialioji literatūra

19. Beattie, C. (2021). High court should not restrict access to puberty blockers for minors. *Journal of Medical Ethics*, 16 February 2021.
20. Clarke, Jessica A. (n.d.) (2019). THEY, THEM, AND THEIRS. *Harvard Law Review*, 132(3), 895–992.
21. Coupet, S. M., Marrus, E. (2015). *Children, Sexuality, and the Law*. NYU Press.
22. Curvino, M., Fischer, M. G. (2014). Claiming Comprehensive Sex Education Is a Right Does Not Make It So: A Close Reading of International Law. *The New Bioethics* 20, 1 (2014), 72-98.
23. Danėlienė, I. (2019). Who is entitled to the right to respect for family life under the European Union law? *Teisė*, 110, 24–45. <https://doi.org/10.15388/Teise.2019.110.2>
24. Estrada, R., Marksamer, J. (2006). The legal rights of LGBT youth in state custody: what child welfare and juvenile justice professionals need to know. *Child welfare*, 85(2), 171–194.

25. Klesse, C. (2014). Polyamory: Intimate practice, identity or sexual orientation? *Sexualities*, 17(1-2), 81–99. <https://doi.org/10.1177/1363460713511096>
26. Lasala, M. C, Frierson, D. T. (2012). African American Gay Youth and Their Families: Redefining Masculinity, Coping with Racism and Homophobia. *Journal of GLBT Family Studies* 8, no. 5 (2012): 428-45.
27. Mason, K. (2018). “Won't Someone Think of the Children?”: Reproductive Futurism and Same-Sex Marriage in US Courts, 2003-2015. *Sexuality Research and Social Policy*, 15(1), 83–98.
28. Pakhnyuk, Lucy. (n.d.) (2019). Foreign agents and gay propaganda: Russian LGBT rights activism under pressure. *Demokratizatsiya*, 27(4), 479–497.
29. Rew, L. et al. (2021). Review: Puberty Blockers for Transgender and Gender Diverse Youth—a Critical Review of the Literature. *Child and Adolescent Mental Health* 26, no. 1 (2021): 3-14.
30. Rodoljub, E. (2013). Indirect Discrimination in the Case-law of the European Court of Human Right. *Zbornik Radova (Pravni Fakultet U Novom Sadu)* 47, no. 1 (2013), 57-72.
31. Schabas, W. A. (2002). European Human Rights Law. *Abolition of the Death Penalty in International Law*, 259-310. Cambridge University Press, 2002.
32. Sciullo, N. J. (n.d.) (2019). Queer Phenomenology in Law: A Critical Theory of Orientation. *Pace Law Review*, 39(2), 667–710.
33. Schulman, S. (2009). *Ties that Bind: Familial Homophobia and Its Consequences*. New York: The New Press.
34. Stoecklin, D. (2019). Freely Expressed Views: Methodological Challenges for the Right of the Child to be Heard. *Child Indicators Research*, 12(2), 569–588.
35. Sørli, A. (2015). Legal Gender Meets Reality: A Socio-Legal Children's Perspective. *Nordic Journal of Human Rights* 33, no. 4 (2015): 353-79.
36. Vanderbeck, R. M., Johnson, P. (2015). Homosexuality, Religion and the Contested Legal Framework Governing Sex Education in England. *The Journal of Social Welfare & Family Law* 37, no. 2 (2015): 161-79.

37. Voyles, C. H., & Chilton, M. (2019). Respect, Protect, and Fulfill—or Reject, Neglect, and Regress? Children’s Rights in the Time of the Russian “Gay Propaganda Law”. *Health and Human Rights*, 21(2), 325–330.

38. Zabarauskas, R., Matuizaitė, S. *Lietuva Atsiskleidžia: 99 LGBT Istorijos*. Vilnius: Naratyvas, 2016.

39. Waites, M. (2003). "Equality at Last? Homosexuality, Heterosexuality and the Age of Consent in the United Kingdom." *Sociology (Oxford)*, 37, no. 4 (2003): 637-55.

III. Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

40. *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 7525/76, [1981-10-22].
ECLI:CE:ECHR:1981:1022JUD000752576.

41. *Airey prieš Airiją* [EŽTT], Nr. 6289/73, [1979-10-09].
ECLI:CE:ECHR:1979:1009JUD000628973.

42. *Rees prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 9532/81, [1986-10-17].
ECLI:CE:ECHR:1986:1017JUD000953281.

43. *W. prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 9749/82, [1987-07-08].
ECLI:CE:ECHR:1987:0708JUD000974982.

44. *Norris prieš Airiją* [EŽTT], Nr. 10581/83, [1988-10-26].
ECLI:CE:ECHR:1988:1026JUD001058183.

45. *Salgueiro Da Silva Mouta prieš Portugaliją* [EŽTT], Nr. 33290/96, [1999-12-21].
ECLI:CE:ECHR:1999:1221JUD003329096.

46. *Z. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 29392/95, [2001-05-10].
ECLI:CE:ECHR:2001:0510JUD002939295.

47. *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 28957/95, [2002-07-11].
ECLI:CE:ECHR:2002:0711JUD002895795.

48. *E. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 33218/96, [2002-11-26].
ECLI:CE:ECHR:2002:1126JUD003321896.

49. *Van Kuck prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 35968/97, [2003-06-12].
ECLI:CE:ECHR:2003:0612JUD003596897.
50. *Sommerfeld prieš Vokietiją* [GC] [EŽTT], Nr. 31871/96, [2003-07-08].
ECLI:CE:ECHR:2003:0708JUD003187196.
51. *L. ir V. prieš Austriją* [EŽTT]. Nr. 39392/98 ir 39829/98, [2003-09-01].
ECLI:CE:ECHR:2003:0109JUD003939298.
52. *S. L. prieš Austriją* [EŽTT]. Nr. 5330/99, [2003-09-01].
ECLI:CE:ECHR:2003:0109JUD004533099.
53. *B. B. prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT]. Nr. 53760/00, [2004-02-10].
ECLI:CE:ECHR:2004:0210JUD005376000.
54. *Nevmerzhitsky prieš Ukrainą* [EŽTT], Nr. 54825/00, [2005-04-05].
ECLI:CE:ECHR:2005:0405JUD005482500.
55. *L. prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 27527/03, [2007-09-11].
ECLI:CE:ECHR:2007:0911JUD002752703.
56. *P. B. ir J. S. prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 18984/02, [2010-07-22].
ECLI:CE:ECHR:2010:0722JUD001898402.
57. *Vejdeland ir kiti prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 1813/07, [2012-02-09].
ECLI:CE:ECHR:2012:0209JUD000181307.
58. *N.B. prieš Slovakiją* [EŽTT], Nr. 29518/10, [2012-06-12].
ECLI:CE:ECHR:2012:0612JUD002951810.
59. *X. prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 24626/09, [2012-10-09].
ECLI:CE:ECHR:2012:1009JUD002462609.
60. *X ir kiti prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 19010/07, [2013-02-19].
ECLI:CE:ECHR:2013:0219JUD001901007.
61. *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* [GC] [EŽTT], Nr. 29381/09, 32684/09 [2013-11-07].
ECLI:CE:ECHR:2013:1107JUD002938109.
62. *Söderman prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 5786/08, [2013-11-12].
ECLI:CE:ECHR:2013:1112JUD000578608.

63. *Centre for Legal Resources, atstovaujantis Valentin Câmpeanu, prieš Rumuniją* [GC] [EŽTT], Nr. 29392/95, [2014-07-17]. ECLI:CE:ECHR:2014:0717JUD004784808.
64. *Identoba ir kiti prieš Sakartvelą* [EŽTT], Nr. 73235/12, [2015-05-12]. ECLI:CE:ECHR:2015:0512JUD007323512.
65. *M. ir M. prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 10161/13, [2015-09-03]. ECLI:CE:ECHR:2015:0903JUD001016113.
66. *M. C. ir A. C. prieš Rumuniją* [EŽTT], Nr. 12060/12, [2016-04-12]. ECLI:CE:ECHR:2016:0412JUD001206012.
67. *Bayev ir kiti prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 67667/09, 44092/12, 56717/12 [2017-06-20]. ECLI:CE:ECHR:2017:0620JUD006766709.
68. *A. R. ir L. R. prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 22338/15 [2017-12-19]. ECLI:CE:ECHR:2017:1219DEC002233815.
69. *S. V. prieš Italiją* [EŽTT], Nr. 55216/08 [2018-10-11]. ECLI:CE:ECHR:2018:1011JUD005521608.
70. *Alekseyev ir kiti prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 11021/15, 11003/15 ir kiti [2018-11-27]. ECLI:CE:ECHR:2018:1127JUD001498809.
71. *R. S. prieš Vengriją* [EŽTT], Nr. 65290/14 [2019-07-02]. ECLI:CE:ECHR:2019:0702JUD006529014.
72. *Krešić prieš Kroatiją* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 58090/19 [2020-01-10].
73. *Baizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15 [2020-01-14]. ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815.
74. *Alekseyev ir kiti prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 26624/15, 9273/16 ir kiti [2020-01-16]. ECLI:CE:ECHR:2020:0116JUD002662415.
75. *Oleynik prieš Rusiją* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 4086/18 [2020-02-05].
76. *S.K.K. ir A.C.G. prieš Rumuniją* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 5926/20 [2020-03-30].
77. *Carl Jóhann Lilliendahl prieš Islandiją* [EŽTT], Nr. 29297/18 [2020-05-20]. ECLI:CE:ECHR:2020:0512DEC002929718.
78. *Valaitis prieš Lietuvą* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 39375/19 [2020-06-03].
79. *Macatè prieš Lietuvą* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 61435/19 [2020-06-18].

80. *Przybyszewska prieš Lenkiją* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 11454/17 [2020-06-20].
81. *Gromadskaya prieš Rusiją ir Bolonin prieš Rusiją* (perduotos bylos) [EŽTT], Nr. 156617/19 ir 256637/19 [2020-07-06].
82. *Barmaxizoglou ir kiti prieš Graikiją* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 53326/14 [2020-09-08].
83. *Aghdgomelashvili ir Japaridze prieš Sakartvelą* [EŽTT], Nr. 7224/11 [2020-10-08].
ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD000722411.
84. *Sozayev ir kiti prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 67685/14 ir 35199/15 [2020-10-13].
ECLI:CE:ECHR:2020:1013JUD006768514.
85. *Honner prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 19511/16 [2020-11-12].
ECLI:CE:ECHR:2020:1112JUD001951116.
86. *B ir C prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 889/19 ir 43987/16 [2020-11-17].
ECLI:CE:ECHR:2020:1117JUD000088919.
87. *Berkman prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 46712/15 [2020-12-01].
ECLI:CE:ECHR:2020:1201JUD004671215.
88. *Public Association Information Centre „GENDERDOC-M“ prieš Moldovą* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 17766/16 [2021-01-15].
89. *X. ir Y. prieš Rumuniją* [EŽTT], Nr. 2145/16, 20607/16 [2021-01-19].
ECLI:CE:ECHR:2021:0119JUD000214516.
90. *Drelon prieš Prancūziją* (perduota byla) [EŽTT], Nr. 3153/16 [2021-01-27].

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

91. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 439239.

IV. Kiti šaltiniai

92. Associated Press (2021). *Wisconsin Legislature moves to protect conversion therapy* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://apnews.com/article/legislature-wisconsin->

[environment-bills-pollution-0064041ccc8d46c18fdd9421a3589eb3](https://www.bbc.com/news/uk-politics-56420328) [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

93. BBC (2021). *Religious group warns against LGBT+ conversion therapy ban* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-56420328> [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

94. Delfi (2010). *Po Bažnyčios sparnu – „gydymas“ nuo homoseksualumo* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/po-baznycios-sparnu-gydymas-nuo-homoseksualumo.d?id=37149713> [žiūrėta 2020 m. spalio 31 d.].

95. Yogyakartaprinciples.org (2006). *The Yogyakarta Principles* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://yogyakartapinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

96. Yogyakartaprinciples.org (2017). *The Yogyakarta Principles (YP+10)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://yogyakartapinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

97. Kilden (2017). *Children have the right to their own gender identity* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kjonnsforskning.no/en/2017/02/children-have-right-their-own-gender-identity> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].

98. LRT (2021a). *Ugnė Litvinaitė. Visuomenė turi teisę į informuotą nuomonę apie Stambulo konvenciją* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1366563/ugne-litvinaite-visuomene-turi-teise-i-informuota-nuomone-apie-stambulo-konvencija> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].

99. LRT (2021b). *LRT forumas. Nevyriausybių organizacijų raginimai ratifikuoti Stambulo konvenciją: Seimo pavasario sesijos darbų sąrašė šio klausimo nėra* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000143649/lrt-forumas-nevyriausybiu-organizaciju-raginimai-ratifikuoti-stambulo-konvencija-seimo-pavasario-sesijos-darbu-sarase-sio-klausimo-nera> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].

100. LRT (2021c). *Turkija pasitraukė iš Stambulo konvencijos* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1369190/turkija-pasitrauke-is-stambulo-konvencijos> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].

101. Politico (2021). *Debate over gender-neutral language divides Germany* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.politico.eu/article/debate-over-gender-inclusive-neutral-language-divides-germany> [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].
102. Statistikos departamentas (2021). *Smurtas artimoje aplinkoje* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/infografikas-smurtas-artimoje-aplinkoje> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].
103. TV3 (2021). *Laisvės partijos projekte – lyties keitimas: tokia galimybė siūloma ir nepilnamečiams* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/video/laisves-partijos-projekte-lyties-keitimas-tokia-galimybe-siuloma-ir-nepilnameciams-n1087859> [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
104. Žmogaus teisės.lt (2020). *Lenkija ketina trauktis iš Stambulo konvencijos* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zmogausteisės.lt/pasaulis/lenkija-ketina-trauktis-is-stambulo-konvencijos/> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].
105. Washington blade (2021). *White House open to third-gender option on federal IDs, not sure EO needed* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.washingtonblade.com/2021/03/08/white-house-open-to-third-gender-option-on-federal-ids-not-sure-eo-needed> [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

Tarptautinių organizacijų šaltiniai

106. Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Komisija, Amerikos Žmogaus Teisių Komisija, Jungtinių Tautų Organizacija (2016). *Ending violence and other human rights violations based on sexual orientation and gender identity: A joint dialogue of the African Commission on Human and Peoples' Rights, Inter-American Commission on Human Rights and United Nations*. Pretoria: Pretoria University Law Press.
107. Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Teismas (AFCHPR) (2021). *Statistics of cases* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.african-court.org/cpmt/statistic> [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].
108. Amerikos Žmogaus Teisių Teismas (IACHR) (2020). *2019 Annual Report* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.corteidh.or.cr/docs/informe2019/ingles.pdf> [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].

109. Europos Komisija (2020a). *Legal gender recognition in the EU: the journeys of trans people towards full equality* [interaktyvus]. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
110. Europos Komisija (2020b). Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui. Lygybės sąjunga. 2020–2025 m. ES kovos su rasizmu veikslių planas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_lt.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 16 d.].
111. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) (2015). *The fundamental rights situation of intersex people*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
112. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA), Europos Taryba (CoE) (2018). *Handbook on European non-discrimination law*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2811/792676>
113. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) (2020). *A long way to go for LGBTI equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
114. Europos socialinių teisių komitetas (ECSR) (2009). Nr. 45/2007 [2009-03-30].
115. Europos Taryba (CoE) (2021a). *LGBT+* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/lgbt-> [žiūrėta 2021 m. kovo 16 d.].
116. Europos Taryba (CoE) (2021b). *Chart of signatures and ratifications of Treaty 177* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/177/signatures?p_auth=cZ9vkWHR [žiūrėta 2021 m. sausio 24 d.].
117. Europos Taryba (CoE) (2021c). *Reporting system of the European Social Charter* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/reporting-system> [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].
118. Europos Taryba (CoE) (2021d). *Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija): klausimai ir atsakymai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/istanbul-convention-questions-and-answers-lithuanian/1680944877> [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].
119. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) (2014). *Factsheet: Homosexuality: criminal aspects* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Homosexuality_ENG.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

120. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) (2020). *Factsheet: Gender identity issues* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_ENG.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

121. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) (2021a). *Factsheet: Sexual orientation issues* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Sexual_orientation_ENG.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

122. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) (2021b). *The ECHR in facts & figures – 2020* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_2020_ENG.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].

123. Equinet. *Future of equality legislation in Europe: synthesis report of the online roundtable* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2020/11/Sythesis-Report-Future-of-Equality-Legislation-with-cover.pdf> [žiūrėta 2021 m. sausio 24 d.].

124. Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas (CESCR) (2009). *General comment No. 20 Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*. Nr. E/C.12/GC/20.

125. Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas (CESCR) (2014). *Concluding observations on the second periodic report of Lithuania*. Nr. E/C.12/LTU/CO/2.

126. Jungtinių Tautų sutarčių rinkinys (UN treaty collection) (2021). *Convention on the Rights of the Child* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].

127. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas (CRC) (2003). *General comment No. 4 (2003) Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child*. Nr. CRC/GC/2003/41

128. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas (CRC) (2009). *General comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard*. Nr. CRC/C/GC/12.
129. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas (CRC) (2011). *General comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence*. Nr. CRC/C/GC/13.
130. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas (CRC) (2013a). *General comment No. 15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (art. 24)*. Nr. CRC/C/GC/15.
131. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas (CRC) (2013b). *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*. Nr. CRC/C/GC/14.
132. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas (CRC) (2016). *General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence*. Nr. CRC/C/GC/20.
133. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) (1990). *General recommendation No. 14: Female circumcision*. Nr. A/45/38.
134. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) (2015a). *Concluding observations on the eighth periodic report of Denmark*. Nr. CEDAW/C/DNK/CO/8.
135. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) (2015b). *General recommendation No. 33 on women's access to justice*. Nr. CEDAW/C/GC/33.
136. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) (2018). *Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: List of issues and questions in relation to the combined third to fifth periodic reports of Malaysia*. Nr. CEDAW/C/MYS/Q/3-5.
137. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) (2019). *Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania*. Nr. CEDAW/C/LTU/CO/6.
138. Jungtinių Tautų Komitetas prieš kankinimą (CAT) (2016). *Concluding observations on the fifth periodic report of China*. Nr. CAT/C/CHN/CO/5.

139. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (1989). *General comment No. 17: Article 24 (Rights of the child)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fGEC%2f6623&Lang=en [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
140. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2009). *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant - Concluding observations by the Human Rights Committee: Ecuador*. Nr. CCPR/C/ECU/CO/5.
141. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2011). *General comment No. 34. Article 19: Freedoms of opinion and expression*. Nr. CCPR/C/GC/34.
142. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2012). *Communication No. 1932/2010. Views adopted by the Committee at its 106th session (15 October – 2 November 2012)*. Nr. CCPR/C/106/D/1932/2010.
143. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2013). *Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine*. Nr. CCPR/C/UKR/CO/7.
144. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2015a). *Concluding observations on the fourth periodic report of the Bolivarian Republic of Venezuela*. Nr. CCPR/C/VEN/CO/4.
145. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2015b). *Concluding observations on the fifth periodic report of Austria*. Nr. CCPR/C/AUT/CO/5.
146. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2015c). *Concluding observations on the fourth periodic report of the Republic of Korea*. Nr. CCPR/C/KOR/CO/4.
147. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2016). *Concluding observations on the sixth periodic report of Ecuador*. Nr. CCPR/C/ECU/CO/6.
148. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR) (2018). *Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania*. Nr. CCPR/C/LTU/CO/4.
149. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba (2013). *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez*. Nr. A/HRC/22/53.
150. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba (2016). *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Lithuania*. Nr. A/HRC/34/9.

151. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba (2020). *Practices of so-called “conversion therapy”*: Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Nr. A/HRC/44/53.
152. Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių komitetas (CRPD) (2016). *Concluding observations on the initial report of Lithuania*. Nr. CRPD/C/LTU/CO/1.
153. Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių komitetas (CRPD) (2017). *Concluding observations on the initial report of Canada*. Nr. CRPD/C/CAN/CO/1.
154. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) (2014). *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*. Warsaw, OSCE.
155. Pasaulio sveikatos organizacija (WHO) (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe: A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. Prieiga per internetą: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/WHO_BZgA_Standards_English.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 16 d.].
156. Pasaulio sveikatos organizacija (WHO) (2021). *WHO/Europe brief – transgender health in the context of ICD-11* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions/whoeurope-brief-transgender-health-in-the-context-of-icd-11> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].
157. Venecijos komisija (2013). *Opinion on the issue of so-called “propaganda of homosexuality” in the light of recent legislation in some member states of the Council of Europe*. Nr. CDL-AD(2013)022.

Nevyriausybinių organizacijų šaltiniai

158. Equaldex (2021). *LGBT+ teisių žemėlapiai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.equaldex.com> [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].
159. GLAAD (2020), 7 young people discuss their ace identities and what people get wrong about asexuality [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.glaad.org/amp/7-young-people-discuss-their-ace-identities-and-what-people-get-wrong-about-asexuality> [žiūrėta 2021 m. kovo 27 d.].

160. GLAAD (2021). *Conversion Therapy* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.glaad.org/conversiontherapy> [žiūrėta 2021 m. kovo 16 d.].
161. Human Rights Campaign (2016). *Supporting and Caring for transgender children* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://hrc.im/supportingtranschildren> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].
162. Human Rights Campaign (2021). *Transgender Children & Youth: Understanding the Basics* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.hrc.org/resources/transgender-children-and-youth-understanding-the-basics> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].
163. ILGA-Europe (2011). *European convention on violence against women to include protection for lesbian, bisexual and trans women* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ilga-europe.org/resources/news/latest-news/european-convention-violence-against-women-include-protection-lesbian> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].
164. ILGA-Europe. *Rainbow Europe 2020* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ilga-europe.org/rainboweurope/2020> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 22 d.].
165. ILGA-World (2020). *Curbing deception: A world survey on legal regulation of so-called “conversion therapies”* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ilga.org/downloads/ILGA_World_Curbing_Deception_world_survey_legal_restrictions_conversion_therapy.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].
166. Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC) (2021). *LGBTQ+ žmonės – mūsų vaikai ir artimieji* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://manoteises.lt/peticija/lgbtq-zmones-musu-vaikai-ir-artimieji> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].
167. Planned Parenthood (2021a). *What are puberty blockers?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.plannedparenthood.org/learn/teens/puberty/what-are-puberty-blockers> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].
168. Planned Parenthood (2021b). *What happens during puberty if I’m intersex?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.plannedparenthood.org/learn/gender-identity/sex-gender-identity/whats-intersex> [žiūrėta 2021 m. kovo 14 d.].
169. Schools Out United Kingdom (2021). *UK LGBTQ+ History Month*. Prieiga per internetą: <https://lgbtplushistorymonth.co.uk> [žiūrėta 2021 m. kovo 12 d.].

170. Stonewall. *Glossary of terms* (2021). Prieiga per internetą: <https://www.stonewall.org.uk/help-advice/faqs-and-glossary/glossary-terms> [žiūrėta 2021 m. kovo 7 d.].
171. The Asexual Visibility and Education Network (AVEN) (2021a). *Overview*. Prieiga per internetą: <https://www.asexuality.org/?q=overview.html> [žiūrėta 2021 m. kovo 27 d.].
172. The Asexual Visibility and Education Network (AVEN) (2021b). *General FAQ*. Prieiga per internetą: <https://www.asexuality.org/?q=general.html#ex1> [žiūrėta 2021 m. kovo 27 d.].
173. Transgender Europe (TGEU) (2018). *Joint Statement: Civil Society welcomes groundbreaking German Constitutional Court demand for a new regulation of sex registration*. Prieiga per internetą: <https://tgeu.org/joint-statement-civil-society-welcomes-ground-breaking-german-constitutional-court-demand-for-a-new-regulation-of-sex-registration> [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
174. Transgender Europe (TGEU) (2018a). *TGEU Position Paper on Gender Markers*. Prieiga per internetą: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2018/07/Gender-Marker-Position-Approved-13-June-2018-formatted.pdf> [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
175. Transgender Europe (TGEU) (2018b). *Germany introduces Third Gender – fails Trans People*. Prieiga per internetą: <https://tgeu.org/germany-introduces-third-gender-fails-trans-people> [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
176. Transgender Europe (TGEU) (2020). *Trans Rights Europe & Central Asia Index 2020*. Prieiga per internetą: <https://tgeu.org/trans-rights-europe-central-asia-index-maps-2020> [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
177. Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) (2020). *Žmogaus teisės Lietuvoje 2018-2019*. Prieiga per internetą: http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2020/06/ZmogausTeisesLietuvoje_galutinis.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

Travaux préparatoires

178. Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, kuria gyvendinamas vienodo požiūrio į asmenis, nepaisant jų religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos, principas {SEK(2008) 2180} {SEK(2008) 2181}.

Santrauka

LGBT+ vaikų teisių apsauga: tarptautiniai žmogaus teisių standartai

Eitvydas Zurba

Šiame darbe yra analizuojami Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Tautų žmogaus teisių institucijų standartai LGBT+ vaikų teisių užtikrinimo klausimais.

Darbe apžvelgiama apsauga nuo diskriminacijos lyties tapatybės bei seksualinės orientacijos pagrindais, taip pat detalai analizuojama visame pasaulyje paplitusios konversijos terapijos bei atskirų jos galimų veiklų neatitiktis tarptautiniams žmogaus teisių standartams, *inter alia*, teisei į gyvybę, kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimui, teisei į sveikatą.

Taip pat darbe analizuojama teisė į informaciją, kaip esminė sąlyga tinkamam LGBT+ vaikų vystymuisi. Pirmiausia, analizuojant kai kuriose Europos valstybėse egzistuojančius LGBT+ turinį ribojančius teisės aktus, kaip saviraiškos laisvės ir nediskriminavimo principo pažeidimą, taip pat analizuojama teisė į lytinį švietimą ir poreikis užtikrinti visapusišką vaikų lytinį švietimą, įskaitant objektyvios informacijos apie LGBT+ tapatybes egzistavimą lytinio švietimo programose, net ir tais atvejais, kai tėvai nesutinka, kad vaikas gautų su lytiškumu susijusią informaciją.

Be to, magistro darbe apžvelgiami aktualūs teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą aspektai: analizuojama sutikimo su lytiniais santykiais amžiaus problematika, kai valstybės nusprendžia taikyti skirtingą amžiaus ribą homoseksualiems ir heteroseksualiems santykiams, kaip diskriminacijos draudimo pažeidimą. Taip pat gilinamasi į besivystančius tarptautinius žmogaus teisių standartus, susijusius su lytimi – kokios valstybės pareigos egzistuoja transeksualių, tarplyčių ir belyčių vaikų atžvilgiu.

Summary

Protection of LGBT+ children's rights: international human rights standards

Eitvydas Zurba

This paper analyses the standards of the European Court of Human Rights and the United Nations human rights institutions in ensuring the rights of LGBT + children.

The paper reviews protection against discrimination on the grounds of gender identity and sexual orientation, as well as analyzes in detail the non-compliance of conversion therapy and its possible activities with international human rights standards, *inter alia*, the right to life, prohibition of torture, inhuman and degrading treatment, and the right to health.

The paper also analyzes the right to information as an essential condition for the proper development of LGBT+ children. Paying particular attention to the existing legislation restricting distribution of LGBT+ content in some European countries as a violation of freedom of expression and the principle of non-discrimination, the thesis also analyzes right to sex education and the need to ensure comprehensive sex education for children, including the existence of objective information on LGBT+ identities in sex education programs, even in cases where the parents do not consent to the child receiving information relating to sexuality.

In addition, this master's thesis reviews relevant aspects of the right to respect for private and family life: the issue of age of consent is analyzed in the context of when states decide to apply a different age limit to homosexual and heterosexual sexual relationships as a violation of the prohibition of discrimination. The thesis also covers an analysis of evolving international human rights standards related to gender - what are the responsibilities of states with regard to transsexual, nonbinary and intersex children.